

**“Azərbaycan Respublikasında maliyyə inklüzivliyinin genişləndirilməsinə dair
2027–2030-cu illər üçün Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında**

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN SƏRƏNCAMI

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, “Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nın təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin [2022-ci il 22 iyul tarixli 3378 nömrəli](#) Sərəncamının icrası ilə əlaqədar **qərara alıram**:

1. “Azərbaycan Respublikasında maliyyə inklüzivliyinin genişləndirilməsinə dair 2027–2030-cu illər üçün Dövlət Proqramı” (bundan sonra – Dövlət Proqramı) təsdiq edilsin ([əlavə olunur](#)).

2. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankına tövsiyə edilsin ki:

2.1. Dövlət Proqramında nəzərdə tutulmuş tədbirlərin əlaqələndirilməsini və icrasına nəzarəti həyata keçirsin;

2.2. Dövlət Proqramının həyata keçirilməsi ilə bağlı görülən işlər, o cümlədən Dövlət Proqramında nəzərdə tutulmuş tədbirlərin icra vəziyyəti barədə ildə bir dəfə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

2.3. bu Sərəncamdan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

3. Dövlət Proqramında nəzərdə tutulmuş tədbirlərin icrasının monitorinqini və qiymətləndirilməsini Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının sifarişi əsasında İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi həyata keçirsin.

4. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı ilə birlikdə Dövlət Proqramında dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulmuş tədbirlərin icrası üçün tələb olunan vəsaitin dövlət büdcəsinin 2027–2030-cu illər üzrə proqnozlarında nəzərdə tutulması ilə bağlı zəruri tədbirlər görsün.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 26 may 2026-cı il

№ 1048

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
2026-cı il 26 may tarixli 1048 nömrəli Sərəncamı ilə
təsdiq edilmişdir

Azərbaycan Respublikasında maliyyə inklüzivliyinin genişləndirilməsinə dair 2027–2030-cu illər üçün Dövlət Proqramı

1. QISA XÜLASƏ

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin [2021-ci il 2 fevral tarixli 2469 nömrəli](#) Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” çərçivəsində ölkənin iqtisadi suverenliyinin möhkəmləndirilməsi və vətəndaşlar üçün yüksək rifah cəmiyyətinə çevrilməsi məqsədilə beş milli prioritet müəyyən edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin [2022-ci il 22 iyul tarixli 3378 nömrəli](#) Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş və milli prioritetlərin həyata keçirilməsinə yönəlmiş “Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası” ölkə iqtisadiyyatının, o cümlədən maliyyə sektorunun transformasiyası üzrə strateji hədəfləri müəyyən edir.

Maliyyə sektoru üzrə strateji hədəflər mütərəqqi beynəlxalq standartlara uyğun olaraq, maliyyə sabitliyi arxitekturasının yaradılmasını və maliyyə institutlarının risklərə qarşı dayanıqlılığının təmin edilməsini, eləcə də əhalinin və real sektorun ehtiyaclarına dərinlən fokuslanmış və dayanıqlı iqtisadi inkişafı dəstəkləyən maliyyə sektorunun formalaşdırılmasını ehtiva edir. Bu hədəfləri reallaşdıraraq ölkədə inklüziv, sabit və rəqabətədavamlı maliyyə sektorunun inkişafı prosesini sürətləndirmək üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinin [2022-ci il 22 iyul tarixli 3378 nömrəli](#) Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nın Tədbirlər Planında “Maliyyə inklüzivliyinin genişləndirilməsi üzrə Dövlət Proqramının həyata keçirilməsi” üzrə tədbir müəyyən edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasında son onillikdə maliyyə inklüzivliyi əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşmışdır, ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafı maliyyə inklüzivliyinə müsbət təsir etmişdir. Azərbaycan aşağı gəlirli ölkədən yuxarı orta gəlirli ölkələr qrupuna daxil olmuşdur. Dünya Bankının məlumatına əsasən, ölkədə işsizlik 2000-ci ildəki 11,8 faiz səviyyəsindən 2023-cü ildə 5,3 faiz səviyyəsinə enmişdir. 2025-ci il üzrə yetkinlik yaşına çatmış əhalinin 70,7 faizinin bank hesabı vardır.

Əvvəlki dövrlərdə aparılmış islahatlar maliyyə sektoru üzrə yeni strateji baxışın gerçəkləşdirilməsi üçün əlverişli zəmin yaratmışdır. Maliyyə sistemində hüquqi çərçivə formalaşdırılmış, maliyyə infrastrukturu müasirləşdirilmiş və institusional quruculuq işləri həyata keçirilmişdir. 2014-cü və 2015-ci illərdə dünya enerji bazarlarında baş vermiş çoxşaxəli təsirlərin ölkənin maliyyə sisteminə təsiri neytrallaşdırılmış, maliyyə və sosial sabitliyin qorunmasına nail olunmuşdur. Bank sektorunun restrukturizasiyası və sağlamlaşdırılması, korporativ idarəetmə və risklərin idarəetməsinin yaxşılaşdırılması təmin edilmiş və maliyyə sektorunda artım dinamikası bərpa olunaraq böhrandan əvvəlki səviyyəni keçmişdir.

Əldə edilmiş nailiyyətlərlə yanaşı, maliyyə inklüzivliyinin genişləndirilməsi üzrə əhəmiyyətli imkanlar mövcuddur. Vətəndaşların və sahibkarlıq subyektlərinin

müəyyən seqmentləri formal maliyyə sistemindən kənar qalır. Kreditə çıxış bir çox mikro, kiçik sahibkarlar və fermerlər üçün nisbətən çətin və sığortanın əhatə dairəsi aşağıdır, həmçinin fərdi investorlar üçün maliyyə alətləri məhduddur və rəqəmsal maliyyə texnologiyaları əsasən ödəniş xidmətlərini əhatə edir.

Azərbaycan Respublikasında maliyyə inklüzivliyinin genişləndirilməsinə dair 2027–2030-cu illər üçün Dövlət Proqramı (bundan sonra – Dövlət Proqramı) bütün vətəndaşların və sahibkarlıq subyektlərinin müasir texnologiyaya malik maliyyə sistemi vasitəsilə əlçatan və faydalı maliyyə xidmətlərinə məhdudiyətsiz və bərabər şərtlərlə çıxış əldə etməsinin təmin olunmasına yönəlmişdir. Beləliklə, Dövlət Proqramı müvafiq tədbirləri vahid fəaliyyət planı ətrafında birləşdirərək dövlət və özəl sektor iştirakçıları ilə birgə tərəfdaşlıq şəraitində icra olunacaqdır. Dövlət Proqramının icrasına başlanılması ilə Azərbaycan Respublikası bütün vətəndaşlara və sahibkarlıq subyektlərinə xidmət edəcək müasir, universal maliyyə sisteminin formalaşması istiqamətində yeni strateji dövrə daxil olur.

2. QLOBAL TRENDLƏR

Maliyyə inklüzivliyi qlobal inkişaf prioritetlərindən birinə çevrilmişdir və bütün fiziki və hüquqi şəxslərin maliyyə xidmətlərinə çıxışının artırılması yolu ilə iqtisadi artımı dəstəkləməklə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının müəyyən etdiyi Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri üzrə hədəflərə çatmaq üçün əsas vasitələrdən biri kimi müəyyən edilmişdir.

Dünya Bankının Fintex (yeni maliyyə texnologiyaları) hesabatına əsasən, 2025-ci ildə dünyada 1,3 milyard yetkinlik yaşına çatmış şəxs formal maliyyə xidmətlərindən kənar qalmışdır ki, bunun da əsas hissəsi qadınlar, yoxsul əhali, aşağı təhsil səviyyəsinə malik olan və ya kənd yerlərində yaşayan şəxslərdir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə bank sektorundan kənar qalan əhalinin ümumi əhalidə payı daha yüksəkdir ki, bunun da səbəbi yoxsulluqla yanaşı, maliyyə xidmətlərinin xərcli olması, nəqliyyat xərcləri və maliyyəyə çıxış üzrə şərtlərin əlverişsiz olmasıdır.

Maliyyə Inklüzivliyi Birliyi qlobal səviyyədə tənzimləmə qurumlarının iştirak etdiyi əsas platformalardan biridir. Hazırda təşkilata 84 ölkə üzv olmuşdur. Təşkilatın əsas məqsədi maliyyə inklüzivliyinin artırılması üzrə yüksək təsirə malik siyasət tədbirlərinin hazırlanmasıdır. Təşkilata üzv olan 63 ölkə tərəfindən milli maliyyə inklüzivliyi strategiyası hazırlanmışdır, həmçinin 16 ölkədə isə mövcud strategiyalar yenilənməkdədir. Maliyyə inklüzivliyi strategiyalarında maliyyə xidmətləri istehlakçıların hüquqlarının qorunması, rəqəmsal maliyyə xidmətləri və maliyyə savadlılığı prioritet istiqamət kimi müəyyən edilmişdir. Bundan başqa, gender bərabərliyi, mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin maliyyələşməsi, mikrosığorta və gənclərin maliyyə inklüzivliyi də əsas diqqət mərkəzində olan sahələrdəndir.

Fintexlər maliyyə xidmətlərindən kənar qalan əhalinin maliyyə inklüzivliyinin artırılması üçün əsas amillərdən birinə çevrilmişdir. Rəqəmsal texnologiyaların maliyyə xidmətlərində tətbiqi maliyyə inklüzivliyinin artmasına əhəmiyyətli dərəcədə müsbət təsir etmişdir. Bir sıra yoxsul ölkələrdə əhalinin bir qismi maliyyə xidmətlərinə ilk dəfə elektron pullar vasitəsilə çıxış əldə etmişdir.

Rəqəmsal identifikasiya sistemi rəqəmsal kanallar vasitəsilə maliyyə xidmətlərinə çıxış üçün zərurətə çevrilmişdir. Maliyyə inklüzivliyinin artırılması məqsədilə Dünya Bankının da dəstəyi ilə bir sıra ölkələrdə rəqəmsal identifikasiya sistemi qurulmuşdur.

Maliyyə inklüzivliyi üzrə ümumi tendensiya qlobal səviyyədə müsbətə doğru dəyişməkdədir. Dünya Bankının Fintex hesabatına əsasən, Azərbaycanda, eləcə də digər bir sıra region ölkələrində maliyyə inklüzivliyi 2017–2024-cü illər arasında əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşmışdır. Bununla yanaşı, müvafiq hesabatda Azərbaycan Respublikasında maliyyə inklüzivliyinin cari vəziyyəti real səviyyədən aşağı qiymətləndirilmişdir.

3. MÖVCUD VƏZİYYƏTİN TƏHLİLİ

Azərbaycan Respublikasında əhali və sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə inklüzivliyi genişlənməmişdir. 2011-ci ildə yetkinlik yaşına çatmış əhalinin yalnız 14,9 faizinin bank hesabı olduğu halda, 2025-ci ildə bu göstərici 70,7 faiz təşkil etmişdir. Bununla yanaşı, yetkinlik yaşına çatmış əhalinin 70 faizi azı bir maliyyə institutunun xidmətlərindən istifadə edir. Maliyyə xidmətlərinə çıxış səviyyəsi seçilmiş ölkələrə (Türkiyə, Polşa, Gürcüstan, Qazaxıstan və Rusiya) yaxın olduğu halda, maliyyə xidmətlərindən istifadə və maliyyə xidmətlərinin keyfiyyət göstəriciləri təkmilləşmə potensialının yüksək olduğunu göstərir. Bu, xüsusilə, kreditə çıxış səviyyəsi, yığım və investisiya alətləri, sığorta məhsullarının əhatə dairəsi, maliyyə texnologiyalarının tətbiqi, regional paylanma və digər məsələlər üzrə xarakterikdir.

Cədvəl 1. Maliyyə inklüzivliyi indikatorlarının seçilmiş ölkələrlə müqayisəsi

Kateqoriya	İndikator	Azərbaycan	Seçilmiş ölkələr üzrə orta göstərici ^{1**}
Xidmət nöqtələri	Hər 100.000 yetkin (15+) nəfərə düşən bank filiallarının sayı	6,7 ^a	21,1 ²
Bankomatlar	Hər 100.000 yetkin nəfərə düşən bankomatların sayı	43,9 ^a	97,2 ²
	Hər 1.000 km ² -ə düşən bankomatların sayı	41,2 ^a	39,1 ²
Bank hesabları	Hesablar (yaş 15+)	70,7 faiz ^a	82,6 faiz ¹
Bankda əmanətlər	Bir il ərzində depozit qoyuluşları edən şəxslərin bank hesabı olan şəxslərə nisbəti	77 faiz ¹	74 faiz ¹
	Əmanət hesabı olan yetkinlik yaşına çatmış şəxslər	17 faiz ¹	28,4 faiz ¹

Yetkinlik yaşına çatmış şəxslərin kreditləşməsi	Hər hansı borc alan yetkinlik yaşına çatmış şəxslər	63 faiz ¹	53,6 faiz ¹
Pul köçürmələri	Ölkədaxili və ölkəxarici pul baratları qəbul edən və göndərən yetkinlik yaşına çatmış şəxslərin sayının yetkin əhəlinin sayında payı	22 faiz ¹	32,4 faiz ¹
	Pul baratları qəbul edən yetkinlik yaşına çatmış şəxslərin sayının yetkin əhəlinin sayında payı	16 faiz ¹	22,4 faiz ¹
	Pul baratları göndərən yetkinlik yaşına çatmış şəxslərin sayının yetkin əhəlinin sayında payı	11 faiz ¹	23,7 faiz ¹
Tənzimlənən maliyyə institutlarında cari krediti və ya kredit xətti olan emal sənayesi müəssisələri	Cari krediti və ya kredit xətti olan emal sənayesi müəssisələri	36,4 faiz ³	33,5 faiz ³
Dövriyyə kapitalını maliyyələşdirmək üçün ticarət/təchizat kreditindən istifadə edən emal sənayesi müəssisələri	Dövriyyə kapitalını maliyyələşdirmək üçün ticarət/təchizat kreditindən istifadə edən emal sənayesi müəssisələri	30,1 faiz ³	27,5 faiz ³
Mobil əməliyyatlardan istifadə	Ödəniş üçün mobil cihazlardan istifadə edən unikal istifadəçilərin sayının yetkin əhəlinin sayında payı	52 faiz ¹	78,8 faiz ¹

** Daxil edilən ölkələr: Türkiyə, Polşa, Gürcüstan, Qazaxıstan və Rusiya (2024)

¹ Dünya Bankı Fintex hesabatı, 2024

² BVF Maliyyəyə Çıxış hesabatı, 2024

³ Dünya Müəssisələr Sorğusu hesabatı, 2024

^a Mərkəzi Bankın hesablaması

Maliyyə inklüzivliyinin əsas komponentləri üzrə cari vəziyyətin daha təfəssilatlı təhlili və inkişaf perspektivləri aşağıda təqdim olunur:

3.1. Maliyyə xidmətlərinə çıxış üzrə:

3.1.1. maliyyə institutlarının filial və digər fiziki xidmət şəbəkəsi genişlənməmişdir. 2025-ci ilin III rübünün sonunda bank və bank olmayan kredit təşkilatlarının (bundan sonra – BOKT) ümumilikdə 799 filialı mövcud olmuşdur (bank filialı – 499, BOKT filialı – 300) və onların 50 faizdən çoxu regionların payına düşmüşdür. Bununla yanaşı, POS-terminalların sayı 2018–2025-ci illər ərzində 2,6 dəfə artaraq 172,9 min ədədə çatmış, o cümlədən təmassız ödənişləri qəbul edən POS-terminalların sayı analoji dövr ərzində 7,8 dəfə artaraq 171,1 min ədəd olmuşdur. Poçt rabitəsinin milli operatorunun filial və poçt şöbəsi şəbəkəsindən maliyyə xidmətlərinin göstərilməsi məqsədilə istifadə ucqar bölgələrdə maliyyə xidmətlərinə əlçatanlığı artırır;

3.1.2. bankomatlar və POS-terminalların əhatə dairəsi və istifadə səviyyəsi seçilmiş ölkələrlə müqayisədə aşağıdır. Pərakəndə ticarət müəssisələrində quraşdırılmış POS-terminalların orta hesabla 50 faizi aktiv istifadə olunur. Aktiv istifadə dedikdə bir ay ərzində POS-terminal vasitəsilə 4-dən çox sayda tranzaksiyanın həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Azərbaycan Respublikasında hər 1000 nəfərə düşən POS-terminal sayı 17 olduğu halda, bu göstərici Qazaxıstanda 68, Türkiyədə 54, Gürcüstanda 32-dir. Müasir maliyyə texnologiyalarının tətbiqi, o cümlədən AZQR kod (Azərbaycan Respublikasının ərazisində malların, işlərin və xidmətlərin dəyərinin ödənilməsi üçün formalaşdırılan QR kod) vasitəsilə ödənişlərin aparılması bu istiqamətdə irəliləyiş üçün yeni perspektivlər yaradır;

3.1.3. ödəniş terminallarının pərakəndə ödənişlərdə rolu artmışdır. Kredit təşkilatları, sığorta şirkətləri, kommunal xidmət göstərən qurumlar və digər xidmət təchizatçıları ödəniş terminalları təchizatçıları ilə əməkdaşlıq etməklə müştərilərin ödənişlərini qəbul edir. Bu, bir tərəfdən maliyyə xidmətlərinə rahat çıxışı təmin edir, digər tərəfdən isə maliyyə institutlarının xərclərinin optimallaşdırılmasına xidmət edir. Ödəniş terminallarının imkanlarından istifadənin daha da genişləndirilməsi potensialı mövcuddur;

3.1.4. rəqəmsal texnologiyaların tətbiqinin genişləndirilməsi maliyyə inklüzivliyinin artırılmasını dəstəkləyir. Maliyyə xidmətlərinin, o cümlədən kredit müraciətlərinin qəbulu, qiymətləndirilməsi və təsdiqi prosesləri əhəmiyyətli dərəcədə rəqəmsallaşdırılmışdır. Rəqəmsal texnologiyaların ödəniş xidmətlərində tətbiqi əhali və sahibkarlıq subyektlərinin ödənişlərini rahat, təhlükəsiz və daha aşağı xərclə aparmasına şərait yaratmaqla yanaşı, maliyyə institutları tərəfindən təklif olunan xidmət kanallarının genişləndirilməsinə və son nəticədə maliyyə vasitəçiliyinin artırılmasına imkan verir. Alternativ xidmət kanalları (internet bankçılıq, mobil bankçılıq və s.), müştəri ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış və sadələşmiş xidmət üsulları xərclərin azaldılmasına və müştəri məmnuniyyətinin artırılmasına şərait yaradır;

3.1.5. regionlar, kənd və qəsəbələrdə maliyyə əlçatanlığı şəhər yerlərinə nisbətən aşağıdır. Yetərli biznes həcmının formalaşmaması səbəbindən, maliyyə institutları müəyyən coğrafi ərazilərdə maliyyə xidmətləri göstərməkdə maraqlı olmur, bununla da kənd və ucqar yerlərdə maliyyə əlçatanlığında problemlər yaranır. Bəzi

bölgələrdə isə internetə çıxışda çətinliklər mövcuddur və ya virtual xidmətlərdən istifadə üzrə savadlılıq səviyyəsi aşağıdır. Nəticədə, vətəndaşlar onlayn edə biləcəkləri əməliyyatlar üçün maliyyə qurumlarının ofislərinə gəlmək ehtiyacı duyurlar ki, bu da bəzən uzaq yol və nəqliyyat xərcləri baxımından maneələr yaradır.

3.2. Maliyyə məhsulları və xidmətləri üzrə:

3.2.1. təhlükəsiz və keyfiyyətli ödəniş xidmətləri maliyyə inklüzivliyinin əsas sütunlarından biridir. Son illərdə çoxsaylı təşəbbüslərin həyata keçirilməsinə baxmayaraq, istehlak xərclərinin dəyərinin ödənilməsi üzrə nağdsız ödənişlərin payı (2025-ci ilin II rübünün sonuna 45 faiz) seçilmiş ölkələrlə müqayisədə aşağı hesab olunur. Nağdsız ödənişlər əsasən kartlar vasitəsilə aparılır və hesab əsaslı ödənişlərin payı məhduddur. 2025-ci ilin yanvar–oktyabr ayları üzrə təmassız ödənişlərin sayı və həcmi isə əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nəzərən müvafiq olaraq 21 faiz və 5 faiz artmışdır;

3.2.2. maliyyə infrastrukturunun gücləndirilməsi, eləcə də pandemiya dövründə müştərilərin davranışlarında baş vermiş dəyişikliklərin nəticəsi olaraq, Azərbaycan Respublikasında rəqəmsal ödənişlərin həcmi sürətlə artmaqda davam etməkdədir. 2025-ci ilin yanvar–oktyabr ayları üzrə ölkə daxilində debet və kredit kartları vasitəsilə aparılmış elektron ticarət əməliyyatlarının həcmi 70,6 milyard manat olmuşdur ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 32,7 faiz artım deməkdir. Qeyd edilən dövrdə POS-terminallar vasitəsilə aparılan əməliyyatların həcmi isə 2,3 faiz artmışdır. POS-terminal vasitəsilə edilmiş ödənişlərin 97 faizi təmassız formada aparılmışdır ki, bu da bank müştərilərinin təmassız ödənişləri dəstəkləyən həllərə keçid sürətinin yüksək olduğunun göstəricisidir. Əməliyyat sayının sürətli artımı isə, öz növbəsində, rəqəmsal dələduzluq risklərini artırır ki, bu da müştəri məlumatlılığının artırılması üzrə bütün bazar iştirakçıları tərəfindən koordinasiya edilmiş şəkildə tədbirlərin icrasını aktuallaşdırır;

3.2.3. ölkədə maliyyələşmə sistemi bank əsaslı olub kapital bazarları vasitəsilə maliyyələşmə məhduddur. Son 5 ildə kredit portfelinin həcmnin 17 faizi illik mürəkkəb artım tempi ilə artmasına baxmayaraq, Dünya Bankının məlumatına görə Azərbaycanda özəl sektora verilmiş kreditlərin ümumi daxili məhsulda (bundan sonra – ÜDM) pay göstəricisi 2024-cü ilin sonuna 26,4 faiz olmaqla seçilmiş ölkələrdən geri qalır (Gürcüstan – 68,1 faiz, Qazaxıstan – 27,3 faiz, Türkiyə – 43 faiz). Əsas çağırışlar sahibkarlıq subyektlərinin borc alətləri, kapital (səhm, vençur kapitalı) və alternativ maliyyələşmə mənbələrinə çıxışının məhdudluğu ilə xarakterizə olunur. Məhdudiyyətlər xüsusilə fəaliyyətin ilkin mərhələsində olan və inkişafyönümlü bizneslər üzrə daha aktualdır. İstehlak kreditləşməsi əlçatan olsa da, onun dayanıqlı çərçivəsinin təmin edilməsi istiqamətində işlər davam etdirilir. İpoteka kreditləri və digər spesifik maliyyələşmə növləri üzrə maliyyələşmə mənbələri uyğun deyildir. İnformasiya asimetriyasının azaldılması məqsədilə daşınar əmlakın yüklülüyünün dövlət reyestrindən daha səmərəli istifadə, eləcə də əhali və sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə əlçatanlığının artırılması üçün məlumat əsaslı maliyyələşmə məhsullarının tətbiqi üzrə daha əhatəli və səmərəli təşəbbüslərin icrasına ehtiyac vardır.

BOKT sektoru maliyyə xidməti məhsullarının diversifikasiyası və maliyyə inklüzivliyinin təşviqi üçün əhəmiyyətli potensiala malikdir. 2025-ci ilin III rübünün

sonunda ölkədə 90 BOKT, o cümlədən 36 kredit ittifaqı fəaliyyət göstərsə də, onların ümumi aktivləri maliyyə sektorunun ümumi aktivlərinin payının 1,8 faizidir ("Aqrarkredit" QSC-nin aktivləri nəzərə alınmadan). Maliyyə inklüzivliyinin genişləndirilməsində BOKT-ların potensialının reallaşdırılması əsas prioritetlərdən biridir. "[Bank olmayan kredit təşkilatları haqqında](#)" Azərbaycan Respublikasının Qanununda edilmiş son dəyişikliklərə əsasən BOKT-ların kredit verilməsi məqsədilə ödəniş hesabları açmasına və aparmasına, kredit kartları emissiya etməsinə imkan yaradılmışdır. Bununla yanaşı, BOKT sektoru üzrə bir sıra əhəmiyyətli çağırışlar qalmaqdadır. Belə çağırışlara məhsulların məhdud şaxələndirilməsi, BOKT-ların məhsulları haqqında məlumatlılığın aşağı olması və BOKT-ların maliyyələşmə mənbələrinə çıxışının məhdudluğu daxildir. Yeni strateji dövrdə BOKT sektorunun rolunun artırılması, BOKT-ların strukturunun və məhsullarının diversifikasiyası ölkədə maliyyə inklüzivliyini artırmaq, o cümlədən bank xidmətləri ilə əhatə olunmayan və ya zəif əhatə olunan şəxslərin maliyyə xidmətlərinə çıxışı üzrə geniş imkanlar yarada bilər.

Maliyyə icarəsi əməliyyatlarının inkişafı üçün geniş potensial mövcuddur. 2026-cı il martın sonuna banklar və BOKT-lar tərəfindən təqdim edilmiş maliyyə icarəsi xidmətlərinin həcmi 46 mln. manat olmuşdur. Maliyyə icarəsi fəaliyyəti üzrə potensialın reallaşdırılması məqsədilə hüquqi və tənzimləmə sahəsində islahatların aparılması və maliyyə icarəsi sektorunun inkişafı üçün daha əlverişli mühitin yaradılması zəruri hesab edilir.

Mikro, kiçik və orta biznes (bundan sonra – MKOB) sektorunda sağlam kredit tələbinin genişlənməsi əsas fundamental məsələlərdən biridir. 2024-cü il üzrə MKOB-ların ÜDM-in formalaşmasında payı cəmi 16,3 faiz təşkil etmişdir (qeyri-neft-qaz sektoru üzrə 28,9 faiz) ki, bu göstərici seçilmiş ölkələrdə (məsələn, Gürcüstan, Qazaxıstan, Rusiya və Türkiyə) 22–61 faiz aralığındadır. MKOB-ların şəffaflığının aşağı olması, məlumat asimetriyası və biznesin idarə edilməsi sərəfəsində zəifliklər onların kredit və digər maliyyə resurslarına çıxışını məhdudlaşdırır. Kənd təsərrüfatı və regionlarda maliyyələşmə ehtiyacı daha yüksəkdir. Dövlət fondları tərəfindən sahibkarlığa dəstək məqsədilə ayrılan maliyyə vəsaitləri əsasən MKOB-lara yönəlmişdir. Belə ki, Azərbaycan Biznesinin İnkişafı Fondu tərəfindən 2025-ci ilin 11 ayı ərzində 5812 layihənin maliyyələşdirilməsinə 341,8 mln. manat güzəştli kredit verilmişdir. Güzəştli kreditlərin layihə sayı üzrə 99,7 faizi, kredit məbləği üzrə isə 89,9 faizi MKOB subyektlərinə verilmişdir. Bununla yanaşı, dövlət fondları tərəfindən sahibkarlığa dəstək məqsədilə ayrılan maliyyə vəsaitlərinin (kreditlər, zəmanətlər və subsidiyalar daxil olmaqla) həcmi cəmi biznes kreditlərinin 7,6 faizini təşkil etməklə yetərli təsir yarada bilmir. Normativ hüquqi aktların tələbi olaraq kreditlərin yalnız nağdsız qaydada verilməsi mikro və kiçik sahibkarların kreditə çıxışını çətinləşdirir;

3.2.4. kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan, eləcə də kənd yerlərində fəaliyyət göstərən sahibkarların maliyyə mənbələrinə çıxışının məhdud olması onların məhsuldarlığını və investisiya imkanlarını azaldır. 2025-ci il oktyabrın sonunda kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan şəxslərə (fiziki şəxslər, ailə kəndli təsərrüfatları, fermerlər və s.) ayrılan kənd təsərrüfatı kreditlərinin həcmi ümumi kredit portfelinin 7 faizini təşkil etmişdir. 2025-ci ilin 11 ayı ərzində Azərbaycan Biznesinin İnkişafı Fondu tərəfindən kənd təsərrüfatı istehsalı sahəsinə orta kredit məbləği 27,7 min manat olmaqla

ümumilikdə 5184 layihəyə 143,5 mln. manat ayrılmışdır. Fond tərəfindən iqtisadiyyatın sahələri üzrə verilmiş kreditlərin layihə sayı üzrə 89,2 faizi (5184 layihə), kredit məbləği üzrə isə 42 faizi (143,5 mln. manat) kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının payına düşür. 2024-cü ildə Aqrar Kredit və İnkişaf Agentliyi tərəfindən ortalama məbləğ 11,62 min manat olmaqla, aqrar sahədə çalışan 1791 hüquqi və fiziki şəxsə mikrokredit ayrılmışdır. Kənd təsərrüfatı istehsal vasitələrinin alışıının maliyyələşdirilməsi məqsədilə ayrılan güzəştlərin və ödənilmiş ümumi subsidiyanın həcmi bu istiqamətdə ayrılan kredit (maliyyə icarəsi) məbləğlərindən təqribən 6 dəfə çox olmuşdur. Məhdud dövlət resurslarından daha strateji istifadə edilməklə miqyas effektivinə nail olunması vacib məsələlərdəndir. Ümumilikdə, kənd təsərrüfatı ilə məşğul olanların maliyyə əlçatanlığı ilə bağlı əsas problem onların ehtiyaclarına cavab verən məhsul növlərinin məhdud olmasıdır;

3.2.5. fiziki şəxslərin yığma meyilliyi yüksəkdir. Maliyyə savadlılığı üzrə sorğu nəticələri respondentlərin 41 faizinin yığma meyilli olduqlarını göstərmişdir. Dünya Bankının Fintex hesabatına əsasən, yetkinlik yaşına çatmış əhalinin 4,5 faizinin əmanət hesabı vardır. Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının məlumatına əsasən, banklarda müddətli depozitə malik şəxslərin sayı aşağıdır (yetkinlik yaşına çatmış əhalinin 2,4 faizi). Maliyyə institutlarında yığımın aşağı mobilizasiyası tələb və təklif yönümlü amillərlə xarakterizə olunur. Tələbyönümlü amillərə ev təsərrüfatlarının yığım səviyyəsinin aşağı olması, kiçik və orta bizneslərin (bundan sonra – KOB) yığımını banklarda saxlamaqda maraqlı olmaması, mikro sahibkarların nağd vəsaitlə əməliyyatlara üstünlük verməsi və KOB-ların cari hesablarının əmanətlərin sığortalanması mexanizmi ilə əhatə olunmaması daxildir. Yalnız fiziki şəxslərin sahibkarlıq məqsədilə açdığı bank hesablarındakı 20 min manatadək pul vəsaiti sığortalanır. Qeyd edilənlər bir tərəfdən banklarda kiçik və orta həcmli yığımın artırılması üzrə potensialın olduğunu göstərir, digər tərəfdən isə çoxşaxəli fundamental islahatların həyata keçirilməsi zərurətini şərtləndirir. Təklifyönümlü amillərə sektorda yüksək likvidlik səbəbindən (xüsusilə iri dövlət neft-qaz şirkətlərinin korporativ depozitləri üzrə) sistem əhəmiyyətli bankların pərakəndə depozitlərin cəlb edilməsinə marağının aşağı olması, innovativ yığım məhsullarının məhdudluğu (məsələn, qızıl əmanət hesabları), hüquqi çərçivənin kiçik əmanətlərin stimullaşdırılması baxımından diferensial olmaması və s. aid edilə bilər. Xüsusilə, kiçik depozitlərin maliyyə sistemində daxil edilməsi vacibdir. Hazırda bir çox banklar xərc baxımından effektiv olmadığı üçün əmanətlərin minimum məbləğinə limit müəyyən edir. Bu isə aşağı məbləqli əmanətlərin sektora cəlb edilməsinə və maliyyə inklüzivliyinə mənfi təsir edir;

3.2.6. fərdi investorlar üçün maliyyə alətləri məhduddur. Cari vəziyyət bir neçə amil ilə xarakterizə olunur. İlk növbədə, investisiya qoyuluşları üçün maliyyə alətləri məhduddur. Kapital bazarlarında əsas institusional investor kimi maliyyə institutları çıxış edir, fərdi investorların aktivliyi, eyni zamanda kapital bazarında investisiya imkanları bərdə fərdi investorlar arasında məlumatlılıq səviyyəsi aşağıdır. Digər tərəfdən, tələb əsasən kredit məhsulları üzrə olub, kapital bazarı alətləri üzrə aşağıdır. Kapital bazarının maliyyələşmə mənbəyi olması ilə bağlı sahibkarlıq subyektlərinin məlumatlılığı aşağıdır. Fərdi investorların kapital bazarlarına çıxış kanalları

məhduddur. Nəticədə, həm borc, həm də kapital bazarı üzrə ticarət dövriyyəsi aşağıdır. Ümumilikdə, fərdi investorlar üzrə kapital bazarında əsas çağırışlar alətlərin məhdudluğu, aşağı məlumatlılıq, investisiya alətlərinə çıxış kanallarının məhdudluğu və aşağı ticarət dövriyyəsi ilə xarakterizə olunur. Başlıca olaraq mobil platformalardan istifadə funksionallığının artırılması, ənənəvi bank məhsul və xidmətləri ilə yanaşı, qiymətli kağızlar bazarında kotirovka olunan maliyyə alətlərinə investisiya imkanının yaradılması zəruridir ki, bunun üçün kapital bazarının formalaşdırılması, həmçinin investisiya olunan alətlərin sadə və rahat şəkildə ilkin və təkrar bazarlarda alış və satışına şərait yaradılması vacibdir;

3.2.7. sığorta bazarının genişlənməsi maliyyə xidmətlərinə çıxış imkanlarının artmasına zəmin yaradır. Son illərdə sığorta bazarının həcmi genişlənmiş, sığorta haqlarının sabit inkişaf dinamikası davam etmiş və sığorta xidmətlərinin çeşidi artmışdır. Sığorta haqlarının həcmi 2025-ci ilin doqquz ayının nəticələrinə görə 1157,25 mln. manata yüksəlmişdir. 2017-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə sığorta haqlarının həcmi 743 mln. manat və ya 179 faiz artmışdır. Bununla yanaşı, sığorta xidmətlərinin inklüzivliyi ilə bağlı bir sıra çağırışlar mövcuddur. Belə çağırışlara sığorta xidmətlərinin çatdırılmasının effektivliyi, icbari və könüllü sığorta növlərinin inkişafını ləngidən amillər, habelə sığorta üzrə məlumat bazası sistemində məhdud inteqrasiyalarla bağlı məsələlər daxildir.

Sığorta xidmətlərinin çatdırılma kanalları üzrə əsas amillərdən biri sığorta agentləri şəbəkəsinin effektivliyi, o cümlədən lisenziyalaşdırma prosedurları, sığorta agentlərinin ixtisas səviyyəsi ilə bağlıdır. Digər ölkələrlə müqayisədə sektorda agentlərin sayının aşağı olmasının (məsələn, hər 1000 sakinə 0,05, Türkiyədə isə 0,2) səbəblərindən biri bu sahədə biznesə başlamağın cəlbədiçilənməsinə olmamasıdır. Hazırda agentlər daha çox icbari sığorta məhsullarının satışına fokuslanır (ümumi agent şəbəkəsi üzrə satışın 56 faizi, fiziki agentlər üzrə isə 72 faizi), könüllü sığorta məhsullarının satışı isə (məsələn, həyat sığortası, tibbi sığorta) əsasən sığortaçıların tərəfindən birbaşa həyata keçirilir. Sığortaçıların birbaşa satış kanallarına üstünlük verməklə (həyat sığortası üzrə 71 faizi, qeyri-həyat sığortası üzrə isə 58 faizi) agent şəbəkələrini genişləndirməkdə maraqlı olurlar. Bu göstərici Türkiyədə müvafiq olaraq 12 faiz və 8 faiz təşkil edir. Digər tərəfdən banklar sığorta məhsullarının satışı üçün özlərinin geniş müştəri şəbəkələrindən effektiv istifadə etmirlər. Banklarda sığorta məhsullarının satışı üzrə bacarıqların və çarpaz satış potensialının aşağı olması sığorta məhsullarının satışlarını məhdudlaşdırır. Bununla yanaşı, sığorta müqavilələrinin birbaşa rəqəmsal satışı, habelə sığorta tələbi üzrə proseslərin rəqəmsal kanallar vasitəsilə aparılması səviyyəsi aşağıdır.

Tibbi sığorta sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün imkanlar mövcuddur. Belə ki, həm icbari, həm də könüllü tibbi sığorta sistemində çətinliklər mövcuddur. İcbari sığorta sistemində xidmətlərin əhatə dairəsi, gözləmə müddətləri və müştəri məmnuniyyəti ilə bağlı təkmilləşdirmə imkanları mövcuddur. Digər tərəfdən isə könüllü tibbi sığorta, əsasən təşkilatların, o cümlədən kommertiya təşkilatlarının əməkdaşlarına fokuslanıb. Fərdi qaydada könüllü tibbi sığorta mexanizmi inkişaf etməmişdir. Könüllü tibbi sığorta qiymətləri seçilmiş ölkələrə nisbətən əhəmiyyətli dərəcədə yuxarıdır (fiziki şəxslər üçün ortalama 1900 manat, hüquqi şəxslərin işçiləri üçün isə 630 manat). Qeyd edək ki, könüllü tibbi sığortanın qiyməti Türkiyədə təqribən

500 ABŞ dolları təşkil edir. Bir sıra ölkələrdə tibbi sığorta qiymətləri Azərbaycan Respublikası ilə müqayisədə ucuz olmaqla yanaşı, orta əməkhaqqı daha yüksəkdir. Beləliklə, fiziki şəxslər üçün könüllü tibbi sığortanın baha olması vətəndaşların tibbi sığorta əldə etməsini çətinləşdirir. Könüllü tibbi sığorta növləri üzrə qiymətlərin hesablanması üzrə hüquqi çərçivə müəyyən olunmamışdır. Sığortaçılar tərəfindən innovativ və əlavə dəyər yaradan könüllü tibbi sığorta məhsullarının yaradılması bazarın inkişafına müsbət təsir edə bilər.

3.3. Maliyyə infrastrukturunu və rəqəmsallaşma üzrə:

3.3.1. maliyyə infrastrukturunun əhatə dairəsi artırılmışdır. Geniş maliyyə infrastrukturunu risklərin azalmasını və xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəlməsini şərtləndirmişdir. Xüsusilə Elektron Hökumət İnformasiya Sistemindən fiziki şəxslərin identifikasiyası üçün lazımi məlumatların (iş yeri, gəlir və s. barədə) əldə olunması, eləcə də onlar üçün məsafədən hesabların açılması təcrübəsinin tətbiqinə başlanılması maliyyə xidmətlərinin rahatlığını artırır. Azərbaycan Respublikasında bank və bank olmayan ödəniş xidməti təchizatçıların müştəriləri olan fiziki və hüquqi şəxslər arasında, həmçinin bu şəxslərlə dövlət orqanları arasında hesablaşmaların 24/7,365 rejimində aparıla bilməsinin təmin edilməsi məqsədilə Ani Ödənişlər Sistemi (bundan sonra – AÖS) yaradılmışdır. AÖS-ün imkanlarının tam reallaşdırılması maliyyə inklüzivliyinin artırılmasının vacib komponentlərindən biri hesab olunur;

3.3.2. maliyyə xidmətlərinin rəqəmsallaşması müştəri identifikasiya infrastrukturunun yeni keyfiyyət müstəvisinə qaldırılmasını zəruri edir. Maliyyə xidmətlərinin rəqəmsallaşmasının daha yuxarı müstəviyə çatdırılması üçün rəqəmsal identifikasiya sisteminin təkmilləşdirilməsi və paylanmış “Öz müştərinə tanı” yanaşmasının tətbiqi əsas amillərdən biridir. Rəqəmsal identifikasiya şəxsiyyəti müəyyənləşdirməyə imkan verən elektron məlumatları ehtiva edir və bu sahədə universal həllərin yaradılması qlobal trendlərdən biri kimi çıxış edir. Bir sıra ölkələr artıq rəqəmsal identifikasiya sistemlərini formalaşdırmış, eyni zamanda müştəri məlumatlarının təhlükəsiz mübadiləsi və təkrar istifadəsinə imkan verən yanaşmaları tətbiq etmişdir. Bir çox ölkələr isə bu istiqamətdə müvafiq infrastrukturun yaradılmasına və tətbiqinə hazırlıq mərhələsindədir. Eyni zamanda, biometrik identifikasiya alətlərinin (üz cizgilərinin tanınması və s.) geniş tətbiqi müştəri identifikasiyasının daha etibarlı və əlçatan olmasına imkan yaradır. Göstərilən qlobal trendlərin ölkəmizdə tətbiqi Dövlət Proqramının əsas hədəflərindən biri olacaqdır;

3.3.3. ölkədə hərtərəfli ödəniş sistemi infrastrukturunu formalaşdırılmışdır. Milli Ödəniş Sistemi infrastrukturunu real vaxt rejimində Banklararası Milli Hesablaşmalar Sistemi, Xırda Ödənişlər üzrə Hesablaşma-Klirinq Sistemi, Hökumət Ödəniş Portalı, AÖS və Banklararası Kart Mərkəzindən ibarətdir. Ödəniş sistemləri üzrə əsas qlobal trendlərdən biri real vaxt rejimində fəaliyyət göstərən AÖS-ün yaradılmasıdır. Azərbaycan Respublikası AÖS-ü tətbiq edən ilk ölkələr sırasındadır. Bununla yanaşı, ölkədə müasir ödəniş sistemi infrastrukturunun mövcudluğuna baxmayaraq, ondan istifadə səviyyəsi, xüsusilə AÖS üzrə aşağıdır. 2025-ci ilin oktyabrın sonunda AÖS üzrə ödənişlər nağdsız ödənişlərin sayı üzrə cəmi 4,8 faizini təşkil etmişdir. 2025-ci ilin əvvəli ilə müqayisədə AÖS əməliyyat sayı 35 dəfədən çox artaraq noyabr ayında 2,5 milyona çatmışdır. Bununla yanaşı, AÖS vasitəsilə ödənişlərin genişləndirilməsi üçün

əhəmiyyətli inkişaf potensialı mövcuddur. Hazırda Hökumət Ödəniş Portalı ödənişlərinin AÖS üzərindən inteqrasiyası mərhələli şəkildə həyata keçirilir. Bununla yanaşı, fiziki şəxsdən fiziki şəxsə ödənişlər artıq AÖS vasitəsilə icra olunur. Əsas prioritetlərdən biri AZQR kod ödənişlərinin genişləndirilməsidir. Bu istiqamətdə bankların sistemə həm emitent, həm də ekvayer qismində qoşulması tələb olunur. AZQR kod ödənişlərinin geniş tətbiqi pərakəndə ödənişlərdə, dövlət və özəl sektor üzrə müxtəlif istifadə ssenarilərinin formalaşdırılmasına imkan yaradır. Bununla yanaşı, AÖS üzərindən biznes subyektləri arasında ödənişlərin genişləndirilməsi üçün əhəmiyyətli potensial mövcuddur. Beləliklə, AZQR kod ödənişlərinin istifadə sahələrinin genişləndirilməsi müxtəlif sektorlar və ödəniş ssenariləri üzrə tətbiqinin artırılması mümkündür. Bu potensialın tam reallaşdırılması üçün bankların texniki inteqrasiyalarının tamamlanması, eləcə də istehlakçıların və biznes subyektlərinin AÖS və AZQR kod ödəniş imkanları barədə məlumatlılıq səviyyəsinin artırılması vacibdir;

3.3.4. maliyyə infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi və rəqəmsallaşmanın sürətləndirilməsi imkanları mövcuddur. Məsafədən eyniləşdirmə üzrə ilkin hüquqi çərçivə artıq formalaşdırılmışdır. Son dövrlərdə geniş əhali kütləsi üçün əlçatan, istifadə baxımından rahat və rəqəmsal xidmətlərə inteqrasiya oluna bilən elektron imza həllərinin mövcudluğu bu sahədə əhəmiyyətli inkişaf yaratmışdır. Bununla belə, təcrübədə maliyyə institutları tərəfindən müştərinin eyniləşdirilməsi məqsədilə müxtəlif metodlardan (birdəfəlik məxfi söz), videozəng və s.) paralel şəkildə istifadə olunmaqdadır. Bu isə müəyyən pərakəndəlik və qeyri-bərabər rəqabət şərtlərini formalaşdırır, vahid standartın tətbiqini çətinləşdirir və müvafiq riskləri artırır. Məsafədən hesabların açılması və müştərinin eyniləşdirilməsi proseslərinin daha da təkmilləşdirilməsi, xüsusilə fərdi sahibkarlar üzrə rəqəmsal identifikasiya və elektron imzadan istifadə prosedurlarının optimallaşdırılması aktual olaraq qalır;

3.3.5. global trendlər ölkənin maliyyə sektorunda innovasiyaların tətbiqinin sürətləndirilməsini zəruri edir. Bu xüsusda mövcud hüquqi çərçivənin təkmilləşdirilməsi və innovasiyaları həyata keçirmək üçün investisiya kapitalının mövcudluğu fintex sektorunun inkişafı üçün önəmli amillərdəndir. Fintex və digər maliyyə innovasiyalarının maliyyə inklüzivliyinin genişləndirilməsi üzrə yaratdığı imkanları nəzərə alaraq, texnologiyanın hər kəs üçün faydalılığını təmin etmək məqsədilə özəl sektor tərəfindən təklif edilən innovasiyaların dövlət siyasəti ilə dəstəklənməsi vacibdir. AÖS-ün potensialının tam realizasiyası rəqəmsal maliyyə üzrə geniş perspektivlər vəd edir.

Azərbaycan Respublikasında bank müştərilərinin yeniliyə açıq olması, eyni zamanda, ölkədə mobil və internet əhatə dairəsinin yüksək olması maliyyə sektorunda innovasiyaların tətbiqi üçün əlverişli şərait yaradır. Azərbaycan Respublikası Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyinin məlumatına əsasən, 2024-cü ilin sonunda Azərbaycan Respublikasında hər 100 nəfərə düşən internet istifadəçisinin sayı 91 nəfər olmuşdur. Dünya üzrə orta göstərici 63, o cümlədən Avropa üzrə orta göstərici 83 nəfərdir. "Google Pay" və "Apple Pay" kimi innovativ ödəniş həllərinin ölkədə tətbiq edilməsi və kütləviləşməsi istehlakçıların yeniliklərə açıq olmasının göstəricisidir. Qeyd edilənlər maliyyə xidmətlərinin tam rəqəmsallaşdırılması üçün aşağıdakı iki istiqamət üzrə işlərin görülməsini zəruri edir:

3.3.5.1. müştərilərin eyniləşdirilməsi və verifikasiyası zamanı rəqəmsal paylanmış "Öz müştərini tanı" sisteminin tətbiqi;

3.3.5.2. yeni müştərilərin qəbulu və işgüzar münasibətlərin rəqəmsal qaydada qurulması.

3.4. Tənzimləmə və nəzarət sahəsində dövlət siyasəti üzrə:

3.4.1. inklüziv maliyyə sisteminin yaradılması müxtəlif maliyyə xidməti təminatçıları, yeni çatdırılma kanalları, maliyyə məhsulları və xidmətləri üzrə proporsional tənzimləmə yanaşmasını zəruri edir. Hüquqi çərçivə maliyyə inklüzivliyinin genişləndirilməsi və maliyyə sabitliyinin qorunması hədəflərini balanslaşdırmalıdır. Əks halda, bu maliyyə institutları tərəfindən real sektorun kreditləşməsində daralma və ya aşağı gəlirli əhalinin izafi borclanması ilə nəticələne bilər. Əlverişli hüquqi çərçivə prudensial siyasətin effektivliyini və səmərəliliyini artırmaqla ölkədə maliyyə inklüzivliyinin genişləndirilməsi baxımından vacibdir;

3.4.2. rəqəmsal maliyyə xidmətləri üzrə hüquqi çərçivənin gücləndirilməsi zəruridir. Açıq bankçılıq, rəqəmsal identifikasiya və paylanmış "Öz müştərini tanı" sistemi, elektron imza, elektron müqavilə üzrə hüquqi çərçivənin yaradılması və ya təkmilləşdirilməsi tam maliyyə əlçatanlığının təmin edilməsi üçün vacib şərtlərdəndir. Bu istiqamətdə hüquqi və əməliyyat çərçivəsinin təkmilləşdirilməsi potensialı mövcuddur;

3.4.3. maliyyə sabitliyi və maliyyə inklüzivliyi siyasətlərinin effektiv balanslaşdırılması vacibdir. Makroprudensial siyasət bir tərəfdən maliyyə sabitliyinin, həmçinin məsuliyyətli kreditləşmə və məsuliyyətli borclanmanın təmin edilməsi, digər tərəfdən isə maliyyə inklüzivliyinin artırılması hədəflərinin təmin edilməsinə yönəlmişdir. Bununla yanaşı, makroprudensial siyasət istehlak kreditləşməsinin dayanıqlı və sağlam müstəviyə keçirilməsinə hədəflənmişdir. Bu tədbirlər istehlakçıların izafi borclanmasının qarşısını almaqla yanaşı, rəsmi gəliri olmayan şəxslərin maliyyə inklüzivliyinə mənfi təsir göstərir, onların maliyyə sektorundan kənar mənbələrdən yuxarı xərclə borclanmasına səbəb olur. Bu məsələ üzrə düzgün siyasətin formalaşdırılması çox sayda ölkələr, xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün xarakterikdir;

3.4.4. dövlət siyasəti maliyyə inklüzivliyinin və şəffaflığının artırılmasına istiqamətlənmişdir. Ölkədə nağdsız ödənişlərin inkişafı, rəqəmsal kanallar vasitəsilə maliyyə xidmətlərinə çıxış imkanlarının artırılması, prudensial qaydalarla MKOB-ların maliyyələşməsinin təşviqi, habelə biznesin şəffaflaşması tədbirləri və dövlət dəstək mexanizmləri, ümumilikdə maliyyə inklüzivliyinin artımını şərtləndirir. Bununla yanaşı, mövcud siyasət çərçivəsinin bəzi aspektlərinin maliyyə inklüzivliyi kontekstində nəzərdən keçirilməsinə ehtiyac vardır. Pul və maliyyə sabitliyi siyasəti, habelə hüquqi çərçivə və digər əlaqəli istiqamətlər üzrə siyasət çərçivəsi maliyyə institutlarının dayanıqlılığına və maliyyə vasitəçiliyi funksiyasına təsir göstərir. Problemlə aktivlərlə iş ekosisteminin təkmilləşdirilməsi kreditorların və debitorların hüquqlarının müdafiəsini təmin etməklə yanaşı, uzunmüddətli maliyyələşmə ehtiyacı olan və böyümə mərhələsində olan sahibkarlıq subyektləri üçün əlavə kapitalla çıxış imkanı yarada bilər. Dövlət dəstək mexanizmləri (xüsusi maliyyələşmə proqramları və faiz subsidiyaları) vasitəsilə MKOB-ların, o cümlədən fərdi sahibkarların maliyyəyə

çıxışını artırmaq üçün qeyri-bank maliyyə institutlarının imkanlarından daha səmərəli istifadə edilməsi imkanları vardır;

3.4.5. sahibkarlığın inkişafına yönəlmiş geniş spektrli dövlət dəstək proqramları formalaşdırılmışdır. Dəstək proqramları çoxsaylı dövlət təşkilatları, o cümlədən Azərbaycan Biznesinin İnkişafı Fondu, Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti, Aqrar Kredit və İnkişaf Agentliyi, İpoteka və Kredit Zəmanət Fondu, Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Azərbaycan Respublikasında Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı, İnvestisiyaların və İxracın Təşviqi Agentliyi, habelə Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi (özünüməşğulluq proqramı üzrə) tərəfindən həyata keçirilir. Bu proqramlar iqtisadiyyatın maliyyələşdirilməsində və risklərin bölüşdürülməsində mühüm rol oynayır. Bununla yanaşı, mövcud mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi perspektivləri mövcuddur. İlk növbədə, bu mexanizmlərin konsolidasiyası məhdud dövlət vəsaitlərindən səmərəli istifadə baxımından əhəmiyyətli hesab olunur. Sektorlar üzrə və regional diversifikasiyanın isə daha da artırılmasına ehtiyac vardır. Bu mexanizmlərdən istifadə istiqamətləri ilə milli iqtisadi hədəflərin uzlaşdırılması vacibdir, eyni zamanda dövlət dəstək mexanizmlərinin institusional çərçivəsinin, o cümlədən daxili proseslərin səmərəliliyinin və effektivliyinin artırılması imkanları mövcuddur. Qeyri-kommersiya məqsədli kapital investisiyaları və vençur maliyyələşməsi kimi ixtisaslaşdırılmış mexanizmlər də daxil olmaqla MKOB-ların bütün inkişaf tsiklini əhatə edən mexanizmlərə ehtiyac vardır.

MKOB seqmenti üzrə məlumat əlçatanlığı aşağı səviyyədə olmaqla bizneslərin kreditə çıxışına təsir göstərir. Əsas məsələlərdən biri MKOB-ların kredit qabiliyyətini qiymətləndirmək üçün maliyyə institutlarına xidmət edən əlçatan mərkəzləşdirilmiş məlumat bazasının olmamasıdır. Hazırda maliyyə institutları yalnız kredit tarixçəsi məlumatlarını əldə edirlər ki, bu da sahibkarlıq subyektlərinin ümumi maliyyə sağlamlığı və fəaliyyəti haqqında məhdud məlumat verir. Geniş çeşiddə məlumatın olmaması səbəbindən banklar daxili məlumat mənbələrinə və MKOB-lar tərəfindən təqdim olunan sənədlərə əsaslanmalı olur, halbuki MKOB-ların yalnız 64 faizi banklar tərəfindən tələb olunan maliyyə hesabatlarını hazırlamağı bacarır ki, bu da maliyyə institutları üçün məlumatların əldə edilməsində əlavə məhdudiyətlərlə nəticələnir. Etibarlı maliyyə məlumatlarının məhdudluğu bankların bu sahibkarlıq subyektlərinin kredit qabiliyyəti və risk profillərini düzgün qiymətləndirməsinə mane olur. Bu isə girovdan asılılığın artması və maliyyə institutları tərəfindən daha yüksək risk premiyalarının tətbiq edilməsi ilə nəticələnir. Sadalanan çatışmazlıqların həll edilməsi və MKOB seqmentinin kreditə çıxışının asanlaşdırılması üçün maliyyə institutlarına MKOB-lar haqqında əhatəli və ən son maliyyə və qeyri-maliyyə məlumatlarını əldə etməyə imkan verən mərkəzləşdirilmiş məlumat bazasının yaradılmasına ehtiyac vardır. Məlumatların əlçatanlığını artırmaqla maliyyə institutları daha dəqiq kredit qərarları qəbul edə, girovdan asılılığı azalda və aşağı faiz dərəcələri təklif edərək iqtisadiyyat üçün əhəmiyyət kəsb edən MKOB sektorunun böyüməsinə töhfə verə bilərlər.

Maliyyə institutları tərəfindən müştərilərinin yerinə yetirilməyən öhdəlikləri müqabilində girovun reallaşdırılmasının həm xərc, həm də müddət baxımından

optimallaşdırılması imkanları mövcuddur. Bununla əlaqədar əsas amillərə aşağıdakılar aiddir:

3.4.5.1. məhkəmə qərarlarının icrasına nəzarət prosedurlarının təkmilləşdirilməsi imkanları mövcuddur. Belə ki, icra sənədlərinin məhkəməyə qaytarılması və ona nəzarət mexanizmləri, habelə işin yenidən icraya göndərilməsi məsələləri üzrə qeyri-müəyyənliklər və çətinliklər qalmaqdadır;

3.4.5.2. girovun satışı üzrə hərrac prosedurlarında zəifliklər banklar tərəfindən ipotekanın balansə götürülməsini şərtləndirir, eyni zamanda bu prosesin izafi dərəcədə xərcli və vaxttutumlu olması maliyyə xidmətlərinin xərcinin artmasına və maliyyə əlçatanlığının zəifləməsinə səbəb olur. Bu istiqamətdə beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla müasir və effektiv mexanizmlərin tətbiqi imkanlarının nəzərdən keçirilməsinə ehtiyac vardır;

3.4.6. 2015–2016-cı illərin iqtisadi və maliyyə böhranı istehlakçıların maliyyə institutlarına inamını azaltmışdır. Hazırda sektora inam bərpa olunmaqdadır. Maliyyə sabitliyi və maliyyə sisteminin vasitəçilik funksiyasını effektiv yerinə yetirməsi üçün maliyyə institutlarına və bütövlükdə maliyyə sisteminə inam xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Son illərdə müşahidə edilən qlobal, regional və yerli səviyyədə maliyyə böhranları bank sisteminə olan inama mənfi təsir etmişdir. Ötən dövr ərzində banklara və digər maliyyə vasitəçilərinə inamın bərpası istiqamətində əhəmiyyətli tədbirlər görülmüşdür və bu tədbirlərin davam etdirilməsinə ehtiyac vardır. Maliyyə institutlarına inama bir çox amillər təsir edir ki, onlardan yalnız bir qismi maliyyə sektoruna nəzarət orqanının və maliyyə institutlarının mandatına daxildir.

“Azərbaycan Respublikasında fiziki şəxslərin problemlı kreditlərinin həlli ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin [2019-cu il 28 fevral tarixli 551 nömrəli](#) Fərmanının tələblərinə uyğun olaraq, fiziki şəxslərin xarici valyutada olan əsas kredit borclarının devalvasiya ilə bağlı manatla artmış hissəsinə hesablanmış kompensasiyaların ödənilməsinə 2019-cu il aprel ayından etibarən başlanılmışdır və həmin Fərmanın icrası aşağıdakı iki istiqamət üzrə aparılmışdır:

3.4.6.1. məzənnə korreksiyası nəticəsində korreksiya tarixlərinə kredit təşkilatları qarşısında 10 min ABŞ dollarına qədər qalıq borc üzrə kompensasiya ödənişləri (borcalanın sərəncamına veriləcək və 10 gündən artıq vaxtı keçmiş kreditin ödənişinə yönəldilən);

3.4.6.2. Fərmanın qüvvəyə mindiyi tarixə fiziki şəxslərin xarici valyutada əsas borc üzrə məbləği 10 min ABŞ dollarınadək, milli valyutada isə 17 min manatadək və gecikmə müddəti 1 ildən yuxarı olan borcların güzəştli şərtlərlə restrukturizasiyası (1 faizlə 5 il müddətinə 1 il əsas borc üzrə güzəşt müddəti verilməklə). Fərmanın icrası ilə bağlı ümumilikdə vətəndaşların fəaliyyətdə olan banklar, ləğv prosesində olan banklar və BOKT-larda xarici valyutada kreditlərinə görə 644,5 mln. manat kompensasiya ödənilmiş, 242,3 mln. manat kredit isə güzəştli şərtlərlə restrukturizasiya edilmişdir. Fərmanın icrası istehlak kreditlərinin keyfiyyətinə müsbət təsir göstərmişdir;

3.4.7. Azərbaycan Respublikasında maliyyə inklüzivliyi üzrə məlumatların toplanması sisteminin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Maliyyə inklüzivliyi üzrə müəyyən edilmiş strateji baxış və hədəflərin reallaşdırılması üçün MKOB-lar, o cümlədən fərdi sahibkarların maliyyə xidmətlərindən istifadə vəziyyətinə dair müfəssəl

məlumatlara çıxışın olması vacibdir. Hazırda maliyyə inklüzivliyinin cari vəziyyəti, o cümlədən maliyyə xidmətlərinə tələbat, istehlakçıların seçimlərini və ehtiyaclarını diaqnostika etməyə imkan verən məlumat bazası məhduddur. Belə ki, maliyyə xidmətlərindən faktiki istifadə ilə bağlı statistik məlumatlar tam və əhatəli deyil, habelə bu istiqamətdə müvafiq sorğular mütəmadi əsasda aparılmır. Bundan əlavə, hazırda mövcud olan məlumatlar cins, yaş, iqtisadi fəaliyyət növü və yaşayış yeri kimi əsas maliyyə inklüzivliyi meyarları üzrə əhatəli və dəqiq təhlillərin aparılmasına imkan vermir.

3.5. Maliyyə xidmətləri istifadəçilərinin potensialının artırılması və hüquqlarının müdafiəsi üzrə:

3.5.1. istehlakçıların maliyyə savadlılığı və hüquqlarının müdafiəsi sistemi formalaşdırılmışdır. Əhali və sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə savadlılığının artırılması istiqamətində tədbirlər həyata keçirilmiş və nailiyyətlər əldə edilmişdir. Bununla yanaşı, maliyyə xidmətlərinin rəqəmsallaşması fonunda əhali və sahibkarlıq subyektlərinin bu istiqamətdə savadlılığının artırılması ilə bağlı işlərin davam etdirilməsi zəruridir. Maliyyə savadlılığı aşağı olan və müasir texnoloji yenilikləri tam olaraq mənimsəməmiş müəyyən yaş qrupu müştərilər üzrə bank xidmətlərinə çıxış əsasən fiziki xidmət nöqtələrində (filial, şöbə) mümkündür. Bu qəbildən olan müştərilərin bankomatlardan, pul qəbulu terminallarından və digər oxşar infrastruktur elementlərindən istifadəsində çətinlikləri mövcuddur ki, bu da fırldaqçılıq risklərini artırır bilər;

3.5.2. ümumilikdə, Azərbaycan Respublikasında maliyyə üzrə bilik, davranış və bacarıq göstəriciləri nisbətən aşağıdır. Belə ki, 2021-ci ilin məlumatına əsasən, Azərbaycan Respublikasında orta savadlılıq balı 9,6 olmuşdur ki, bu da Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələrinin orta göstəricisindən (11,7 bal) aşağıdır. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının metodologiyasına əsasən, minimum bal 1, maksimum 21 bal təşkil edir. Maliyyə savadlılığı göstəricisinin altgöstəriciləri olan maliyyə biliyi, maliyyə davranışı və maliyyə bacarığı üzrə nəticələr müvafiq olaraq 2,4, 4,8 və 2,4 bal təşkil etmişdir ki, bu göstəricilərin hər biri Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələri üzrə orta ballardan aşağıdır (müvafiq olaraq 3,6, 5,6 və 2,5);

3.5.3. maliyyə xidmətləri istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi sisteminin əsasları formalaşdırılmışdır. Son dövrlərdə müvafiq sahədə normativ hüquqi bazanın yenilənməsi ilə istehlakçıların maliyyə xidmətləri barədə əvvəlcədən məlumatlandırılmasına dair tələblər gücləndirilmiş, rəqəmsal ödəniş xidmətləri zamanı zərərin həddi istehlakçıların xeyrinə tənzimlənmişdir. Bu yeniliklər istehlakçıların maliyyə xidmətlərindən istifadə zamanı qərar verməsi və bununla da maliyyə xidmətlərinə çıxış və istifadə səviyyəsinin artırılması, həmçinin rəqəmsal xidmətlərdən yararlanarkən istifadəçilərin əmlak mənafeələrinin müdafiəsi üçün vacibdir.

Belə ki, maliyyə xidmətlərinin rəqəmsallaşması yeni imkanlarla yanaşı, maliyyə xidməti təchizatçıları və kənar şəxslər tərəfindən qeyri-şəffaf davranışlar üçün də imkanlar yaradır. Bu da rəqəmsallaşma maliyyə xidmətlərinin genişlənməsi ilə yanaşı, əlaqəli risklərin, habelə fırldaqçılıq hallarının, izafi borclanmanın artması ilə nəticələne bilər. Bu isə maliyyə inklüzivliyinin mahiyyəti ilə ziddiyyət təşkil edir. Bundan başqa,

maliyyə institutlarının qeyri-sağlam davranışı maliyyə vasitəçilərinə inamın azalmasına və maliyyə sabitliyinə mənfi təsir göstərə bilər.

Ölkədə istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi üzrə mövcud sistem istehlakçıların üzləşdiyi əsas məsələləri əhatə etsə də, riskləri kompleks şəkildə həll etmək üçün təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Bunun üçün hüquqi çərçivənin daha da təkmilləşdirilməsi, xüsusilə rəqəmsal maliyyə tətbiqləri ilə bağlı yaranan risklərin tənzimlənməsi məqsədilə alətlərin, habelə müştəriləri maddi zərərdən və sui-istifadə hallarından qoruyan mexanizmlərin yaradılması zəruri hesab olunur;

3.5.4. əhalinin həssas qrupları üzrə maliyyə inklüzivliyi aktual məsələlərdən biridir. Əlilliyi olan şəxslərin, yaşlı əhalinin, gənclərin, əcnəbilərin və qaçqınların maliyyə xidmətlərinə çıxışındakı çətinlikləri aradan qaldırmaq, müvafiq əhali qrupları üzrə maliyyə xidmətlərinə çıxışın artırılması imkanları araşdırılmalıdır. Aşağıdakı seqmentlər həssas qruplar kimi təsnifləşdirilmişdir:

3.5.4.1. əlilliyi olan şəxslər. Əlilliyi olan şəxslərin maliyyə xidmətlərindən istifadə imkanlarının artırılması istiqamətində bütün əlaqəli tərəflərin iştirakı ilə yeni təşəbbüslərin həyata keçirilməsinə ehtiyac vardır;

3.5.4.2. yaşlı əhali və təqaüdçülər. Özünəməxsus xüsusiyyətləri və maliyyə savadlılığı səviyyəsinin aşağı olması səbəbindən, yaşlı əhali qrupunun maliyyəyə çıxış imkanları ənənəvi maliyyə xidmət kanalları ilə məhdudlaşır. Sözügedən müştəri seqmenti maliyyə xidmətlərindən istifadə zamanı bir çox hallarda kənar şəxslərin köməyinə ehtiyac duyur ki, bu da bəzən onların fırıldaqçılıq halları ilə üzləşmələri ilə nəticələnir;

3.5.4.3. əcnəbilər, vətəndaşlığı olmayan şəxslər və qaçqınlar. Əcnəbilər, vətəndaşlığı olmayan şəxslər, qaçqınlar və qaçqın statusunun əldə edilməsi üçün müraciət etmiş şəxslərin ölkədə yaşadıkları müddətdə maliyyə xidmətlərindən istifadəsi zəruri əhəmiyyət kəsb edir. Son global trendlər fonunda bu kateqoriyadan olan şəxslərin maliyyə xidmətlərindən istifadəsi ilə bağlı yaranan məsələlərin diaqnostikasına və təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır.

4. DÖVLƏT PROQRAMININ HƏDƏF GÖSTƏRİCİLƏRİ

4.1. Dövlət Proqramının icrası nəticəsində aşağıdakı hədəflərə nail olunması nəzərdə tutulur:

4.1.1. maliyyə xidməti kanallarının bütün iqtisadi rayonlarda mövcudluğunun təmin edilməsi sahəsində:

4.1.1.1. hər 100.000 yetkin (15+) nəfərə düşən POS-terminalların sayının 2400-ə çatdırılması (2025-ci ildə 2262);

4.1.1.2. hər 100.000 yetkin (15+) nəfərə düşən bankomatların sayının 46-yə çatdırılması (2025-ci ildə 43,9);

4.1.2. maliyyə məhsul və xidmətlərinin genişləndirilməsi sahəsində:

4.1.2.1. müddətli əmanət hesabı olan unikal yetkinlik yaşına çatmış əhalinin (15+) payının 2,8 faizə çatdırılması (2025-ci ildə 2,4 faiz);

4.1.2.2. tam və qismən təminatlı kreditlərin cəmi kreditlərdə payının 72 faizə endirilməsi (2025-ci ildə 75 faiz);

4.1.2.3. adambaşına düşən sığorta haqqının 220 manata çatdırılması (2025-ci ildə 147 manat);

4.1.2.4. paylanılmış "Öz müştərini tanı" sisteminə qoşulan maliyyə institutlarının payının 30 faizə çatdırılması (2025-ci ildə 0 faiz);

4.1.2.5. açıq bankçılıq modelini tətbiq edən bank olmayan ödəniş xidməti təchizatçıların payının 10 faizə çatdırılması (2025-ci ildə 0 faiz);

4.1.2.6. adambaşına düşən nağdsız ödənişlərin sayının 250-ə çatdırılması (2025-ci ildə 228);

4.1.3. inklüziv siyasətlər və tənzimləmə sahəsində:

4.1.3.1. bank hesabı olan istifadəçilərin sayının yetkinlik yaşına çatmış bütün əhalinin sayına nisbətinin 85 faizə çatdırılması (2025-ci ildə 70,7 faiz);

4.1.3.2. maliyyə institutundan ən azı bir cari krediti və ya kredit xətti olan MKOB-ların bütün MKOB-ların sayına nisbətinin 36 faizə çatdırılması (2025-ci ildə 25 faiz);

4.1.3.3. unikal sığorta müqaviləsi sahiblərinin ümumi sayının (həyat və qeyri-həyat üzrə) yetkin əhalinin sayında payının 32 faizə çatdırılması (2025-ci ildə 25 faiz);

4.1.3.4. BOKT-lar üzrə aktivlərin həcmnin, "Aqrarkredit" QSC və kredit ittifaqları istisna olmaqla, 1,5 milyard manata çatdırılması (2025-ci ildə 1 milyard manat);

4.1.4. məlumatlı istifadəçilər və maliyyə istehlakçıların hüquqlarının qorunması sahəsində:

4.1.4.1. maliyyə savadlılığı balının 11,7-yə çatdırılması (2021-ci ildə 9,6);

4.1.4.2. kredit təşkilatlarına və sığorta şirkətlərinə müraciətlərin sayının bu xidmətlər üzrə istifadəçilərin sayına nisbətinin 0,46 faizə endirilməsi (2025-ci ildə 0,66 faiz).

5. DÖVLƏT PROQRAMININ MƏQSƏDLƏRİ

5.1. Dövlət Proqramının əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

5.1.1. maliyyə xidmətlərinə rahat çıxışın təmin edilməsi, həmçinin əhali və MKOB-ların maliyyə sektorunda geniş iştirakının təmin edilməsi;

5.1.2. maliyyə xidmətləri haqqında məlumatlılıq səviyyəsinin artırılması;

5.1.3. maliyyə məhsullarının keyfiyyətinin və müştəri məmnuniyyətinin artırılması;

5.1.4. fiziki şəxslərin və sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə xidmətlərindən bərabər və şəffaf şəkildə istifadə edə bilməsinin təmin edilməsi.

6. DÖVLƏT PROQRAMININ PRIORITYET İSTİQAMƏTLƏRİ

6.1. Dövlət Proqramı çərçivəsində aşağıdakı priorityet istiqamətlər üzrə işlər həyata keçiriləcəkdir:

6.1.1. maliyyə xidməti kanallarının bütün iqtisadi rayonlarda mövcudluğunun təmin edilməsi:

6.1.1.1. əsaslandırma: birinci priorityetin zərurəti bir sıra amillərlə şərtlənir. İlk növbədə, maliyyə inklüzivliyinin genişləndirilməsi məqsədilə maliyyə xidmətlərinin çatdırılma kanallarına çıxışın gücləndirilməsi istiqamətində Azərbaycan

Respublikasında təqdirəlayiq irəliləyişlər əldə edilsə də, təkmilləşdirmə üçün əhəmiyyətli imkanlar qalmaqdadır. Bu, xüsusilə fiziki maliyyə infrastrukturunun daha aşağı əhatə dairəsinin olduğu regionlar və ucqar bölgələr üçün faydalı olacaqdır. Rəqəmsallaşma dövrü ənənəvi bank filial və şöbə şəbəkəsi modelindən kənar maliyyə xidmətlərinin çatdırılması üçün alternativ mexanizmlərin yaradılmasını şərtləndirir. Alternativ çatdırılma kanalları çoxfunksiyalı bankomatlar, maliyyə agentləri, mobil bankçılıq, internet bankçılıq, zəng mərkəzləri və digər alternativ kanalları ehtiva etməklə, müştərilər üçün daha çox əlçatanlıq və rahatlıq təqdim edir. Alternativ çatdırılma kanalları ənənəvi kanalları (bank filialları, şöbələri) tamamlamaqla müştəri məmnuniyyətini artırır, tranzaksiya xərclərini aşağı salır və daha çox istifadəni təşviq edir. Bununla yanaşı, təhlükəsiz və səmərəli ödəniş sisteminin mövcudluğu təkcə maliyyə inklüzivliyinin deyil, həm də maliyyə sabitliyinin əsasını təşkil edir. Ölkədə iri və pərakəndə ödənişlər üçün klirinq sistemləri, ani ödəniş kimi sistemlərdən ibarət əhatəli milli ödəniş infrastrukturunun əsasları formalaşdırılıb. Qeyd edilən irəliləyişlərə baxmayaraq, nağdsız ödənişlərin payı seçilmiş hesab olunan ölkələrin göstəricilərindən və ölkənin siyasət hədəflərindən (65–70 faiz) geri qalır. Beləliklə, birinci prioritet çoxsaylı qarşılıqlı fəaliyyət göstərən kanalların harmoniyada işləməsinə, əlçatanlığın təmin edilməsi yolunda çatışmazlıqların aradan qaldırılmasına və maliyyə inklüzivliyi hədəflərinin gerçəkləşdirilməsinə və son nəticədə, ölkənin sosial-iqtisadi tərəqqisinə töhfə verən maliyyə xidmətləri ekosisteminin inkişaf etdirilməsini hədəfləyir;

6.1.1.2. görüləcək tədbirlər:

6.1.1.2.1. maliyyə xidmətləri üzrə çeşidli çatdırılma kanallarının optimal səviyyəsinə dair metodologiyanın müəyyən edilməsi;

6.1.1.2.2. AÖS-ün əhatə dairəsinin genişləndirilməsi;

6.1.1.2.3. təsərrüfat subyektləri tərəfindən nağdsız ödənişlərin qəbulu imkanlarının genişləndirilməsi;

6.1.1.3. gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları:

6.1.1.3.1. maliyyə xidmətlərinin çatdırılma kanallarının optimal səviyyəsinə dair meyarların müəyyən edilməsi və alternativ xidmət kanallarının yaradılması;

6.1.1.3.2. bankların AÖS-ə tam inteqrasiya olunması;

6.1.1.4. gözlənilən risklər və onların neytrallaşdırılması tədbirləri:

6.1.1.4.1. maliyyə xidmətlərinin rəqəmsallaşması fonunda bank və qeyri-bank maliyyə təşkilatları tərəfindən fiziki maliyyə infrastrukturunu şəbəkəsinin azaldılması baş verə bilər. Bu riskin azaldılması məqsədilə fiziki maliyyə kanallarının paylanması mütəmadi monitorinqinin aparılması və tənzimləmə, nəzarət və dialoq mexanizmləri vasitəsilə maliyyə xidmətləri şəbəkəsinin optimal səviyyəsi təmin ediləcəkdir;

6.1.1.4.2. istehlakçıların rəqəmsal kanallar və rəqəmsal maliyyə xidmətlərindən istifadəyə yönəlməsi daha aşağı tempə baş verə bilər. Bu baxımdan rəqəmsal maliyyə sisteminin etibarlılığı və təhlükəsizliyi təmin edilməklə rəqəmsal maliyyə infrastrukturundan istifadə üzrə inamın artırılması, əhali və kiçik biznes sahibləri arasında maliyyə savadlılığını yüksəltməklə potensial maneələrin azaldılması təmin ediləcəkdir;

6.1.1.4.3. ödəniş xidməti təchizatçıları AÖS ilə müqayisədə ənənəvi ödəniş sistemindən istifadəyə üstünlük verə bilər. Bu səbəbdən ödəniş xidməti

təchizatçıların bərabər şərtlərlə AÖS-ə qoşulmasının təmin edilməsi, AÖS-dən istifadənin faydaları haqqında maarifləndirmə və təşviqedici tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur;

6.1.2. fiziki şəxslərin və MKOB-ların ehtiyaclarına cavab verən maliyyə məhsul və xidmətlərinin genişləndirilməsi:

6.1.2.1. əsaslandırma: Keyfiyyətli maliyyə məhsulları və xidmətləri maliyyə inklüzivliyi məqsədlərinə nail olmaq üçün təməl sütunlardan biridir. Bu, təkcə dar çərçivədə maliyyə xidmətlərinə çıxışı deyil, bütün fiziki şəxslər və sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə rifahını şərtləndirən müfəssəl layihələndirilmiş, sərfəli və əlçatan maliyyə xidmətlərini ehtiva edir. Hazırda fiziki şəxslərin və MKOB-ların kreditə çıxışı ilə bağlı bir sıra çağırışlar mövcuddur. MKOB-ların kreditlə yanaşı, kapitalın digər formalarına çıxışı məhduddur. Maliyyə məhsulu və xidmətlərinin çeşidi, xüsusilə, məlumat əsaslı maliyyələşmə məhsulları məhduddur və mövcud infrastrukturun imkanlarından yetərincə istifadə edilmir. İpoteka, kənd təsərrüfatı, turizm kimi digər spesifik sahələrə, habelə ilkin inkişaf mərhələsində olan və ya inkişafyönümlü şirkətlərə istiqamətlənmiş xüsusi maliyyələşmə mexanizmləri azdır. Ümumilikdə, əhəlinin yığıma meyilliyi yüksək olsa da, maliyyə institutları və ya maliyyə alətləri üzrə yığım aşağı səviyyədədir. Bu səbəbdən, daha cəlbedici maliyyə məhsullarının və investisiya alətlərinin inkişaf etdirilməsinə ehtiyac vardır. Bundan əlavə, fiziki və hüquqi şəxslər üzrə sığorta xidmətlərinin əhatə dairəsinin genişləndirilməsi üçün ardıcıl və əhatəli tədbirlərə, innovativ məhsullara zərurət vardır. Ümumilikdə, MKOB-ların potensialını reallaşdırma bilməsi və ÜDM-in formalaşmasında payının artırılması üçün kredit və digər maliyyələşmə mənbələrinə çıxışın optimallaşdırılması zəruri hesab olunur. Nəhayət, kənd təsərrüfatı sektorunda maliyyə məhdudiyyətinin aradan qaldırılması olduqca aktualdır. Beləliklə, bu tədbir yuxarıda göstərilən çoxşaxəli çətinliklərin hərtərəfli həllinə dair kompleks islahatları formalaşdırır. Əsas məqsəd fiziki şəxslərin və sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə xidməti ehtiyaclarına dərinlən fokuslanmış, iqtisadi artımı stimullaşdıran və ölkənin milli prioritetlərinə söykənən firəvan cəmiyyətin formalaşdırılması yolunda heç kəsi kənarda qoymayan maliyyə ekosistemini yaratmaqdır;

6.1.2.2. görüləcək tədbirlər:

6.1.2.2.1. ölkədaxili və xarici pul köçürmələri üzrə imkanların genişləndirilməsi;

6.1.2.2.2. kiçik və orta həcmli yığımların maliyyə sektoruna cəlb edilməsi üçün əlverişli mühitin yaradılması;

6.1.2.2.3. xüsusi investisiya alətlərinin yaradılması yolu ilə kiçik miqyaslı investisiya imkanlarının inkişaf etdirilməsi;

6.1.2.2.4. rəqəmsal broker platformalarının tətbiqinin təşviq edilməsi;

6.1.2.2.5. bankların kapital bazarlarında birbaşa iştirakının təşviq edilməsi;

6.1.2.2.6. sığorta xidmətlərinin çatdırılması üzrə sığorta agentləri şəbəkəsinin keyfiyyətinin və effektivliyinin artırılması;

6.1.2.2.7. bank-sığorta tərəfdaşlığı modelinin inkişaf etdirilməsi;

6.1.2.2.8. sığorta məhsullarının çatdırılma kanallarının rəqəmsallaşdırılması;

6.1.2.2.9. açıq sığorta modelinin tətbiq edilməsi;

6.1.2.2.10. mikrosığorta bazarının yaradılması və inkişaf etdirilməsi;

6.1.2.2.11. könüllü sığorta növləri üzrə yığımların artırılması;

6.1.2.2.12. tamamlayıcı könüllü tibbi sığorta mexanizminin yaradılması;

6.1.2.2.13. icbari sığorta növləri üzrə şəhadətnamə buraxılışının tam elektronlaşdırılmasının tamamlanması;

6.1.2.2.14. kənd təsərrüfatı sığortasının əhatə dairəsinin sığorta predmetləri və risklər üzrə genişləndirilməsi, həmçinin yeni sığorta predmetləri və risklər üzrə təkrarsığorta təminatının alınması imkanlarının dəyərləndirilməsi;

6.1.2.2.15. kənd təsərrüfatı sığortası sahəsində innovativ yeniliklərin tətbiqi imkanlarını dəyərləndirməklə institusional potensialın gücləndirilməsi;

6.1.2.2.16. kənd təsərrüfatı kreditləşməsi üzrə alternativ girov mexanizmlərinin tətbiqi;

6.1.2.2.17. maliyyə institutları tərəfindən anbar və məhsul şəhadətnaməsindən alternativ girov aləti kimi istifadənin təmin edilməsi;

6.1.2.2.18. fermerlərin maliyyələşmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi;

6.1.2.2.19. mikrokreditlərin nağd şəkildə verilməsi imkanının yaradılması;

6.1.2.2.20. maliyyə institutlarının və sahibkarların kənd təsərrüfatı məhsullarının real bazar qiymətləri barədə məlumatlarla təmin olunması;

6.1.2.2.21. kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı üzrə aqrotexniki xəritələrə və xərclərə dair məlumat bazasının hazırlanması, mütəmadi yenilənməsi və həmin bazaya onlayn çıxış imkanının təmin edilməsi;

6.1.2.2.22. "[Mühasibat uçotu haqqında](#)" Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq, MKOB-lar tərəfindən tətbiq olunan standartlar, uçotun aparılması qaydaları və qəbul edilən uçot siyasəti əsasında onlarda mühasibat uçotunun aparılmasının, hesabatlılığın, habelə maliyyə şəffaflığının təmin edilməsi;

6.1.2.2.23. informasiya asimmetriyasını aradan qaldırmaq və pul axınları əsaslı kreditləşməni artırmaq məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi yanında Maliyyə Elm-Tədris Mərkəzinin, peşəkar mühasib təşkilatlarının və sahibkarlıq subyektlərinin MKOB-lara mühasibat uçotu xidmətləri göstərməyə həvəsləndirilməsi;

6.1.2.2.24. elektron qaimələr və digər təşəbbüslər vasitəsilə aktiv əsaslı maliyyələşdirmənin təşviqi (maliyyə icarəsi, faktoring, invoys maliyyələşməsi);

6.1.2.2.25. kənd təsərrüfatı müəssisələri üçün spesifik maliyyələşmə məhsullarının yaradılmasının dəstəklənməsi;

6.1.2.2.26. kredit resurslarına çıxışı məhdud olan, lakin perspektivli layihələrə malik MKOB-ların kreditə çıxışını təmin etmək üçün kredit zəmanəti mexanizmlərinin effektivliyinin araşdırılması və təkmilləşdirilməsi;

6.1.2.2.27. yerli alternativ maliyyə institutlarının inkişafının təşviq edilməsi;

6.1.2.2.28. sahibkarlığın inkişafını dəstəkləmək məqsədilə startaplar, ilkin inkişaf mərhələsində olan sahibkarlıq subyektləri və böyümə hədəfli MKOB-lar üçün maliyyə mənbələrinə (borc və kapital) çıxış imkanının artırılması;

6.1.2.2.29. borcalanların kreditə çıxışının asanlaşdırılması məqsədilə kreditə müraciət və kreditin əldə edilməsi prosesinin təhlili və optimallaşdırılması üzrə təkliflərin hazırlanması;

6.1.2.2.30. kənd təsərrüfatı sahəsində fəaliyyət göstərən sahibkarların kreditləşməsi üzrə maliyyə institutları əməkdaşlarının, sahibkarların və sahibkarlıq

subyektlərini özündə birləşdirən assosiasiyaların elmi və texniki biliklərinin, habelə praktiki bacarıqlarının artırılması;

6.1.2.2.31. ipoteka kreditlərinə çıxış və ipoteka kreditlərindən istifadənin genişləndirilməsi;

6.1.2.2.32. az miqdarda nağd pula ehtiyacı olan fiziki şəxslər üçün qısamüddətli təcili kreditləşmə alətlərinin təşviq edilməsi;

6.1.2.2.33. qadınlar üçün maliyyə məhsullarının təqdim edilməsinin və bu istiqamətdə bazar təhlilləri aparılmasının təşviq edilməsi;

6.1.2.3. gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları:

6.1.2.3.1. maliyyə xidməti təminatçıları tərəfindən əlverişli şərtlərlə rəqəmsal ödəniş və pul köçürmə xidmətlərinin xüsusi tənzimləmə rejimində test olunması;

6.1.2.3.2. kiçik və orta həcmli yığımların artırılması ilə bağlı təkliflər paketinin hazırlanması;

6.1.2.3.3. icbari və könüllü sığortanın əhali və bizneslərin yeni risk və istifadəçi qrupları üzrə əhatə dairəsinin artması;

6.1.2.3.4. kənd təsərrüfatı sığortası sisteminin təkmilləşdirilməsi, fermerlər və kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalçıları tərəfindən kənd təsərrüfatı sığortasından istifadənin artması;

6.1.2.3.5. MKOB və kənd təsərrüfatı üzrə maliyyə məhsullarının çeşidliliyinin artması (o cümlədən diversifikasiya edilmiş borclanma alətləri, maliyyə icarəsi və faktoring);

6.1.2.3.6. əhali üçün sərfəli istehlak və ipoteka kreditləri imkanlarının genişləndirilməsi;

6.1.2.3.7. qadınlara yönəlmiş maliyyə məhsulları təklifinin artması;

6.1.2.4. gözlənilən risklər və onların neytrallaşdırılması tədbirləri:

6.1.2.4.1. müştərilərin mal və xidmətlərin rəqəmsal vasitələrlə ödənişinə hazır olmaması riski mövcuddur. Bununla əlaqədar, aidiyyəti dövlət orqanları (qurumları) tərəfindən rəqəmsal ödənişlərdən istifadənin artırılması məqsədilə pərakəndə ticarət obyektlərində həm nağd, həm də nağdsız ödənişlərin qəbul edilməsi üzrə normativ hüquqi aktların tələblərinə riayət olunmasına nəzarətin gücləndirilməsi nəzərdə tutulur;

6.1.2.4.2. yığımların maliyyə institutlarında və maliyyə alətlərində saxlanılmasının riskli olmasına dair təsəvvürlərin davam etməsi riski mövcuddur. Bununla əlaqədar, bank sektoruna inamın gücləndirilməsi üzrə çoxşaxəli və ardıcıl tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur;

6.1.2.4.3. könüllü sığortanın dəyəri və faydaları haqqında yanlış təsəvvürlər onun geniş mənimsənilməsini məhdudlaşdıra bilər. Sığorta sektorunun maraqlı tərəfləri arasında əməkdaşlıq vasitəsilə sığortanın faydasının yüksəldilməsi və ondan istifadənin artırılması üçün əlavə stimulların təqdim edilməsi nəzərdə tutulur;

6.1.2.4.4. qeyri-müəyyənliklər və innovativ xassəli olması səbəbindən, MKOB-ların alternativ maliyyələşmə mənbələrindən istifadə səviyyəsinin aşağı qalması riski mövcuddur. MKOB-ların alternativ maliyyələşmə alətləri (maliyyə icarəsi, faktoring, TZM və s.) ilə əlverişli şərtlərlə təmin edilməsi üçün tənzimləmə sahəsində stimullarının nəzərdən keçirilməsi, alternativ maliyyələşmə mexanizmlərinin dövlət

dəstək fondlarının proqramlarına inteqrasiya edilməsi vasitəsilə bu risklər azaldılacaqdır;

6.1.2.4.5. özünüməşğul əhalinin və MKOB-ların kreditə çıxışının girov tələbləri və zəif kredit qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi praktikasındakı zəifliklər səbəbindən məhdud olaraq qalması riski mövcuddur. Maliyyə institutlarına MKOB-lar və özünüməşğul əhali üzrə girov tələblərinə dair çətinliklərin cavablandırılması üçün alternativ maliyyə qiymətləndirmə üsulları üzrə təlimlər keçiriləcəkdir;

6.1.2.4.6. maliyyə sektorunda kadr potensialı nəzərdə tutulan tədbirlərin reallaşdırılmasını məhdudlaşdırma bilər. Bununla əlaqədar, maliyyə sektorunda işləyən kadrlar üçün təlim proqramlarının tətbiqi nəzərdə tutulur;

6.1.3. müxtəlif maliyyə xidmətləri təchizatçılarının dəstəklənməsi və müasir maliyyə infrastrukturunun qurulması vasitəsilə maliyyə sektorunda effektivliyin və inklüzivliyin artırılması;

6.1.3.1. əsaslandırma: maliyyə xidmətlərinin rəqəmsal transformasiyası maliyyə xidmətləri landşaftının yenidən qurulmasını şərtləndirir. Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikasının maliyyə sektorunun global transformasiya proseslərinə inteqrasiyası nisbətən ləng baş verir. Yeni formalaşmaqda olan fintex sektoru geniş perspektivlərə malik olmasına baxmayaraq, dəstəkləyici hüquqi çərçivənin olmaması və innovasiyaları təşviq etmək üçün tələb olunan investisiya kapitalının məhdudluğu səbəbindən inkişaf problemləri ilə üzləşir. Fintex və digər maliyyə innovasiyalarının maliyyə inklüzivliyinin artırılmasında böyük potensialını nəzərə alaraq, texnologiyanın hər kəsə fayda verməsini təmin etmək üçün dövlət siyasətinin özəl sektor innovasiyaları ilə uzlaşdırılması vacibdir. Bundan əlavə, məlumatlar (verilənlər bazası) maliyyə xidmətlərinin layihələndirilməsində və çatdırılmasında, xüsusən də maliyyə xidmətləri ilə kifayət qədər əhatə olunmayan fiziki və hüquqi şəxslər üçün həlledici rola malikdir. Hazırda maliyyə institutları özünüməşğul əhali, MKOB-lar haqqında məlumatların toplanmasında böyük çətinliklərlə qarşılaşır. Bu problemlərin bir qismi qeyd edilən seqmentlər üzrə hüquqi anlayışların mürəkkəb və bəzi hallarda ziddiyyətli olmasından, "Öz müştərini tanı" proseslərini asanlaşdırma biləcək mərkəzləşdirilmiş verilənlər bazalarının olmamasından və digər amillərdən irəli gəlir. Beləliklə, üçüncü prioritet rəqəmsal innovasiyaları əhatə edən, maliyyə xidmətləri təminatçıları arasında müxtəlifliyi təşviq edən və maliyyə xidmətləri ilə zəif əhatə olunan təbəqələrə daha yaxşı xidmət göstərmək üçün məlumat potensialından səmərəli istifadə edən dinamik maliyyə ekosisteminin yaradılmasına hədəflənmişdir;

6.1.3.2. görüləcək tədbirlər:

6.1.3.2.1. rəqəmsal identifikasiya və rəqəmsal profilin yaradılması;

6.1.3.2.2. paylanmış elektron "Öz müştərini tanı" sisteminin tətbiq edilməsi;

6.1.3.2.3. fintexlər üçün hüquqi çərçivənin inkişaf etdirilməsi;

6.1.3.2.4. MKOB-ların, ailə kəndli təsərrüfatlarının və fermerlərin identifikasiyası üzrə hüquqi çərçivənin təkmilləşdirilməsi və mərkəzləşdirilmiş məlumat bazasının yaradılması;

6.1.3.2.5. yerli kredit reyting mexanizminin yaradılması;

6.1.3.3. gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları:

6.1.3.3.1. bütün maliyyə xidmətləri təminatçıları tərəfindən tətbiq olunan universal identifikasiya sistemi və elektron "Öz müştərini tanı" sisteminin yaradılması;

6.1.3.3.2. fintexlərin maliyyə bazarlarına çıxışı üçün əlverişli şərait yaradılması və səmərəli texnoloji həllərin tətbiqinin genişləndirilməsi;

6.1.3.3.3. maliyyə sektorunu dəstəkləyən informasiya infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi və gücləndirilməsi;

6.1.3.4. gözlənilən risklər və onların neytrallaşdırılması tədbirləri:

6.1.3.4.1. universal identifikasiya sisteminin daha mürəkkəb olması və tətbiqinin daha uzun müddət tələb etməsi səbəbindən maliyyə institutları tərəfindən universal elektron "Öz müştərini tanı" sisteminin tətbiqi ləngiyə bilər. Qabaqcıl beynəlxalq təcrübələrin öyrənilməsi və daha sürətlə tətbiq oluna bilən özünü doğrultmuş həllər tətbiq ediləcəkdir;

6.1.3.4.2. MKOB-lar üzrə mərkəzləşdirilmiş məlumat bazalarının aidiyyəti dövlət orqanlarının məlumat bazaları ilə inteqrasiyasında çətinliklər və ya ləngimələr baş verə bilər. Sahibkarlıq subyektləri haqqında məlumatların düzgün və vaxtında toplanılmasını təmin etmək üçün müvafiq maraqlı tərəflər arasında əməkdaşlıq gücləndiriləcək, o cümlədən birgə işçi qruplar yaradılacaq;

6.1.4. hüquqi və digər dövlət siyasətləri çərçivəsinin əhalinin və MKOB-ların maliyyə inklüzivliyinin artırılması məqsədləri ilə uzlaşdırılması;

6.1.4.1. əsaslandırma: inklüziv siyasətin və hüquqi çərçivənin mövcudluğu maliyyə sabitliyinə və istehlakçıların hüquqlarının qorunmasına xidmət edən maliyyə sektoru landşaftının əsas sütunlarından biridir. Bu istiqamətdə tənzimləmə mühitinin inklüziv olması olduqca əhəmiyyətlidir. Belə ki, inklüziv tənzimləmə mühiti maliyyə xidməti təchizatçıları üçün inkişafyönlü fəaliyyət mühitini təmin edir və yeni innovativ çatdırılma kanallarının yaradılmasını təşviq edir. Bununla yanaşı, hüquqi çərçivə maliyyə sabitliyi və maliyyə inklüzivliyi məqsədləri arasında həssas tarazlığı təmin etməlidir. Qeyd edilənlər nəzərə alınaraq, proporsional tənzimləmə yanaşmasının qəbulu inklüziv tənzimləmənin təmin edilməsi üçün vacib amildir. Bu yanaşma e-müqavilədən və e-imzadan istifadə, informasiya sistemlərinin qarşılıqlı əlaqəsi və elektron "Öz müştərini tanı" protokolları kimi məsələləri əhatə edir. Beləliklə, dördüncü prioritet siyasət və hüquqi çərçivənin yenidən kalibrasiyasını və maliyyə inklüzivliyi siyasətinin maliyyə sabitliyi ilə həmahəng şəkildə inkişaf etdirmək hədəflərini ehtiva edir. Proporsional tənzimləməni təmin etmək və dövlət dəstək proqramlarının effektivliyini və miqyasını artırmaqla real sektorun ehtiyaclarına istiqamətlənmiş maliyyə sektoru ekosistemi formalaşdırılacaqdır;

6.1.4.2. görüləcək tədbirlər:

6.1.4.2.1. MKOB-lar, o cümlədən fərdi sahibkarlar üçün hesabların (yerində və məsafədən) açılması ilə bağlı qaydaların optimallaşdırılması;

6.1.4.2.2. rəqabəti stimullaşdırmaq və fintex təşkilatları tərəfindən yeni maliyyə xidmətlərinin inkişafına imkan yaratmaq məqsədilə açıq bankçılığın funksionallığının genişləndirilməsi;

6.1.4.2.3. fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən valyuta köçürmələrinin aparılması qaydalarının və prosedurlarının optimallaşdırılması;

6.1.4.2.4. faktoring və invoys maliyyələşməsinin inkişafının stimullaşdırılması məqsədilə hüquqi çərçivənin təkmilləşdirilməsi;

6.1.4.2.5. girovun realizasiyası mexanizmləri üzrə hüquqi çərçivənin təkmilləşdirilməsi;

6.1.4.2.6. problemlı aktivlərin satışı üzrə əlverişli ekosistemin formalaşdırılması;

6.1.4.2.7. alternativ maliyyə məhsullarının və xidmətlərinin təhlili və seçilmiş istiqamətlər üzrə hüquqi çərçivənin formalaşdırılması;

6.1.4.2.8. maliyyə sektorunun tənzimlənməsi üzrə normativ xarakterli aktların maliyyə inklüzivliyinə təsirinin qiymətləndirilməsi mexanizminin yaradılması;

6.1.4.2.9. istehlakçılara əməkhaqlarının ödənilməsində banklar arasından seçim etmək imkanının təmin olunması;

6.1.4.2.10. Milli Ödəniş Sistemi komponentlərinin funksional imkanlarının genişləndirilməsi yolu ilə əlçatanlığın artırılması;

6.1.4.2.11. mövcud dövlət dəstək mexanizmlərinin effektivliyinin qiymətləndirilməsi və konsolidasiyası üzrə təkliflərin hazırlanması;

6.1.4.2.12. aidiyyəti dövlət fondlarının (Azərbaycan Biznesinin İnkişafı Fondu, İpoteka və Kredit Zəmanət Fondu), Aqrar Kredit və İnkişaf Agentliyinin və müvəkkil kredit təşkilatlarının fəaliyyətində təkrarçılığın aradan qaldırılması və digər təkmilləşdirmələr vasitəsilə MKOB-ların maliyyələşməsi müddəti və xərcinin azaldılması;

6.1.4.2.13. MKOB-ların bütün seqmentlərinin maliyyəyə bərabər çıxışının təmin edilməsi, həmçinin potensial bazar uğursuzluqlarının və maliyyə resurslarının təklifi ilə bağlı məhdudiyətlərin aradan qaldırılması üçün mexanizmlərin müəyyənləşdirilməsi;

6.1.4.2.14. MKOB-ların maliyyəyə çıxışının yaxşılaşdırılması məqsədilə faiz subsidiyalarından effektiv istifadə edilməsi;

6.1.4.2.15. MKOB-ların müvəkkil kredit təşkilatları ilə əlaqə yaratması və güzəştli mexanizmlərə müraciət etməsinə imkan verən platformanın yaradılması;

6.1.4.2.16. dayanıqlı mikromaliyyə modelinin müəyyən edilməsi və həyata keçirilməsi;

6.1.4.2.17. mikromaliyyə kreditlərinin sekyuritizasiyası və milli valyutada istiqraz kimi buraxılmasının mümkünlüyünün araşdırılması;

6.1.4.2.18. mikromaliyyə təşkilatlarının yerli maliyyə resurslarına çıxışının artırılması məqsədilə effektiv kredit zəmanəti sisteminin yaradılması;

6.1.4.3. gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları:

6.1.4.3.1. maliyyə inklüzivliyi amillərinin maliyyə sektorunun hüquqi çərçivəsinə və dövlət siyasətinə tam inteqrasiya olunması;

6.1.4.3.2. banklar, fintexlər və BOKT-lar üçün bərabər şəraitin təmin olunması, innovasiyaya əsaslanan dinamik maliyyə sektorunun formalaşdırılması və yeni iştirakçıların, eləcə də biznes modellərinin tətbiqinin dəstəklənməsi;

6.1.4.3.3. maliyyə sisteminə etimadı gücləndirən güclü hüquqi və institusional infrastrukturun formalaşdırılması, kreditor hüquqları, müqavilələrin icrası və məlumat mübadiləsi çərçivələri vasitəsilə məsuliyyətli kreditləşmənin və borclanmanın təşviq edilməsi;

6.1.4.3.4. sahibkarlıq və maliyyə inklüzivliyi üzrə koordinasiyalı və yüksək təsirli dövlət dəstək mexanizmləri arxitekturasının qurulması, dövlət resurslarından səmərəli və strateji istifadənin təmin olunması;

6.1.4.3.5. həssas qruplara yönəlmiş dayanıqlı mikromaliyyə sektorunun inkişaf etdirilməsi, qeyri-formal və aşağı gəlirli iqtisadi subyektlərin formal maliyyə sisteminə inteqrasiyası;

6.1.4.4. gözlənilən risklər və onların neytrallaşdırılması tədbirləri:

6.1.4.4.1. dövlət dəstək mexanizmlərinin maliyyə sektorunun inkişafı və bizneslərin maliyyə inklüzivliyinin təmin olunması siyasəti ilə adekvat səviyyədə uzlaşdırılmaması riski mövcuddur. Bununla əlaqədar, MKOB-ların maliyyələşdirilməsi ilə bağlı siyasət və hüquqi çərçivə üzrə tədbirlər baxımından aidiyyəti qurumlar arasında koordinasiyanın gücləndirilməsi nəzərdə tutulur;

6.1.5. fiziki şəxslərin və MKOB-ların maliyyə xidmətlərindən məlumatlı və təhlükəsiz şəkildə istifadəsi üçün imkanlar yaradılması;

6.1.5.1. əsaslandırma: maliyyə inklüzivliyi məqsədlərini reallaşdırmaq üçün tək-cə maliyyə xidmətlərinə çıxışı genişləndirmək kifayət deyil, həmçinin bunun şəffaf və məsuliyyətli şəkildə edilməsi vacibdir. Maliyyə sektoru landşaftı inkişaf etdikcə, xüsusən də rəqəmsal maliyyə xidmətlərinin sürətli genişlənməsi ilə maliyyəyə çıxışın genişləndirilməsinə paralel risklər artır. Rəqəmsallaşma dövrü bir tərəfdən məsuliyyətli innovasiyalar üçün imkanlar, digər tərəfdən isə maliyyə xidməti təminatçıları tərəfindən potensial pozuntular üçün imkanlar yaradır. Bu isə fırladaçılıq hallarının artmasını və həddindən artıq borclanmanı şərtləndirə bilər. Yuxarıda göstərilən amillər istehlakçıların hüquqlarının qorunması üçün işlək mexanizmlərin yaradılmasını şərtləndirir. Ölkədə mövcud maliyyə xidməti istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi sistemi əsas çağırışlara cavab versə də, yaranan risklərin, xüsusən də rəqəmsal maliyyə sahəsində yaranan risklərin kompleks həlli üçün kifayət etmir. Hüquqi çərçivənin gücləndirilməsi, yaranan risklərin monitorinqi üçün alətlərin yaradılması və maliyyə institutlarının öz davranışlarına görə məsuliyyət daşması üçün mexanizmlərin işlənilməsi hazırlanması istehlakçıların zərərdən və sui-istifadədən qorunması istiqamətində mühüm addımlardır. Bununla yanaşı, istehlakçıların maliyyə savadlılığı sahəsində ümumi təkmilləşdirmələrə baxmayaraq, təkmilləşmə imkanları genişdir. Hazırda Azərbaycan Respublikasının orta maliyyə savadlılığı balı beynəlxalq meyarlardan aşağıdır. Maliyyə savadlılığının aşağı olması istehlakçıları tərəfindən yanlış qərarlar verilməsi və dolayısı ilə izafi borclanma və s. kimi digər problemlərin yaranmasına səbəb olmaqla maliyyə sektorunun sağlam böyüməsinə mane ola bilər. Beləliklə, beşinci prioritet maliyyə xidməti istehlakçıların məlumatlı maliyyə seçimləri etmək üçün lazım olan bilik, alətlər və çıxış imkanları ilə təmin etməyə yönəlmişdir. Həyata keçiriləcək təşəbbüslər maliyyə sistemində inamı qorumaqla bərabər, maliyyə inklüzivliyinin maliyyə rifahına və iqtisadi artıma çevrilməsini təmin etmək məqsədinə xidmət edəcəkdir. Tam maliyyə inklüzivliyinin təmin olunması məqsədilə xüsusi həssas qrupların ehtiyaclarının öyrənilməsi və müvafiq tədbirlər görülməsi zəruridir. Fiziki maliyyə infrastrukturunun əlilliyi olan şəxslərin ehtiyaclarına uyğunlaşdırılması, yaşlı əhəlinin yeni rəqəmsal texnologiyalardan istifadə bacarıqlarının artırılması, gənclərdə erkən yaşdan baza maliyyə bacarıqlarının formalaşdırılması, habelə miqrantların və

qaçqınların maliyyə xidmətlərinə çıxışla bağlı üzləşdikləri çətinliklərin aradan qaldırılması ölkədə tam maliyyə inklüzivliyinə nail olunmasına imkan verə bilər;

6.1.5.2. görüləcək tədbirlər:

6.1.5.2.1. maliyyə savadlılığı təşəbbüslərinin effektiv koordinasiya sisteminin yaradılması;

6.1.5.2.2. fiziki şəxslər və MKOB-lar üçün əsas maliyyə kompetensiyalarının müəyyənləşdirilməsi və təlim materiallarının hazırlanması;

6.1.5.2.3. maliyyə savadlılığının ümumi təhsil müəssisələrində dərscənkənar məşğələlər, ali təhsil müəssisələrində seçmə fənlər çərçivəsində tədrisinin təşkil edilməsi;

6.1.5.2.4. işəgötürənlər tərəfindən işçilərin yerində maliyyə təhsili proqramları ilə təmin edilməsi və onların maliyyə xidmətlərindən istifadəyə təşviq edilməsi;

6.1.5.2.5. maliyyə institutlarının müştərilərlə kommunikasiya zamanı onların maarifləndirilməsinin (satışyönümlü olmayan maliyyə məhsulları və xidmətləri haqqında qərəzsiz şəkildə müvafiq məlumatların təqdim olunması) təşviq edilməsi;

6.1.5.2.6. sığorta ilə bağlı maarifləndirmə tədbirlərinin həyata keçirilməsi;

6.1.5.2.7. MKOB-ların sığorta ehtiyaclarının müəyyən edilməsinə kömək məqsədilə risklərin qiymətləndirilməsi üçün müvafiq alətin hazırlanmasının təşviq olunması;

6.1.5.2.8. ictimaiyyət üçün effektiv maliyyə savadlılığı təcrübələrinin müəyyənləşdirilməsi;

6.1.5.2.9. maliyyə bazarlarında istehlakçıların hüquqlarının qorunması qaydalarının hazırlanması;

6.1.5.2.10. maliyyə bazarlarında istehlakçıların hüquqlarının qorunması üzrə nəzarət mexanizminin qurulması;

6.1.5.2.11. maliyyə institutlarında şikayətlərin idarə olunması üzrə effektiv daxili elektron sistemin qurulmasının təşviq edilməsi;

6.1.5.2.12. maliyyə xidmətlərində mübahisələrin alternativ (məhkəməyədək) həlli imkanlarının genişləndirilməsi;

6.1.5.2.13. maliyyə institutları üçün məsuliyyətli kreditləşmə proqramının tətbiq edilməsi;

6.1.5.2.14. istehlakçılara maliyyə xidmətlərindən istifadə ilə bağlı potensial riskləri müəyyən etməkdə və yanlış qərarların (koqnitiv qərəz, irrasional qərar və s.) nəticələrinin aradan qaldırılmasında dəstək göstərilməsi;

6.1.5.2.15. maliyyə institutlarının yanlış davranışlarının potensial riskləri və mənfi nəticələrinin aradan qaldırılması məqsədilə maraqlı tərəflərlə əməkdaşlığın genişləndirilməsi;

6.1.5.2.16. əlilliyi olan şəxslərə ehtiyaclarına uyğun maliyyə xidmətlərindən istifadə etməyə imkan verən müvafiq texnoloji həllərin hazırlanması;

6.1.5.2.17. əlilliyi olan şəxslərin maliyyə institutlarında lazımi səviyyədə xidmətlə təmin edilməsi üçün işçi heyətinə zəruri olan bacarıqların inkişaf etdirilməsi istiqamətində təlimlər keçirilməsi;

6.1.5.2.18. əlilliyi olan şəxslərin hüquqi çərçivədə hüquqlarının tanınmasının və lazımi şəkildə qorunmasının təmin edilməsi;

6.1.5.2.19. yaşlı əhalinin maliyyə savadlılığının və rəqəmsal bacarıqlarının artırılması istiqamətində işlər görülməsi;

6.1.5.2.20. yaşlı əhalinin ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış məhsul və xidmətlərin yaradılmasının təşviq edilməsi;

6.1.5.2.21. yaşlı əhalinin maliyyə xidmətlərindən istifadə zamanı sui-istifadə və fırıldaqçılıq hallarından qorunması;

6.1.5.2.22. əcnəbilərin, vətəndaşlığı olmayan şəxslərin, qaçqınların və qaçqın statusunun əldə olunması üçün müraciət etmiş şəxslərin müvafiq maliyyə xidmətlərinə çıxışlarının optimallaşdırılması və bu istiqamətdə məlumatlandırma tədbirlərinin icra edilməsi;

6.1.5.3. gözlənilən nəticə və nəticə indikatorları:

6.1.5.3.1. fiziki şəxslərin və MKOB-ların maliyyə idarəetməsi sərəştəsinin yaxşılaşması, maliyyə savadlılığı səviyyəsinin orta statistik İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı ölkələri səviyyəsinə yüksəldilməsi;

6.1.5.3.2. maliyyə xidməti istehlakçılarının hüquqlarının müdafiəsi sisteminin maliyyə sektorunun yeni ekosisteminə, o cümlədən maliyyə xidmətlərinin çeşidli kanallar və institutlar tərəfindən göstərilməsinə uyğun təkmilləşdirilməsi;

6.1.5.3.3. maliyyə xidməti ilə əhatə olunmayan fiziki şəxslərin və MKOB-ların sayının azaldılması və maliyyə xidmətləri ilə aşağı səviyyədə əhatə olunan qruplara, o cümlədən qadınlar, yaşlılar, gənclər, miqrantlar və azad edilmiş ərazilərə qayıdan şəxslərə münasibətdə maliyyə xidmətlərinə çıxış imkanlarının genişləndirilməsi;

6.1.5.4. gözlənilən risklər və neytrallaşdırılma tədbirləri:

6.1.5.4.1. maliyyə savadlılığı təşəbbüslərinin həyata keçirilməsinin daha mürəkkəb olması və maraqlı tərəflərin zəif əməkdaşlığı müəyyən edilmiş hədəflərə nail olunmanı çətinləşdirə bilər. Bu baxımdan, maliyyə savadlılığı ilə bağlı təşəbbüs və proqramların həyata keçirilməsi üçün maraqlı tərəflərlə fəaliyyətin hərtərəfli əlaqələndirilməsi təmin ediləcəkdir;

6.1.5.4.2. maliyyə xidməti istehlakçılarının onların hüquqlarının müdafiəsi haqqında yetərli qədər məlumatlı olmaması gözlənilən nəticələrə nail olunma üçün maneə yarada bilər. Maliyyə xidməti istehlakçılarının hüquqlarına dair məlumatların açıqlanması və istehlakçı hüquqları üzrə potensial sui-istifadə hallarını aradan qaldırmaq üçün maliyyə xidmətləri təminatçılarının davranışları mütəmadi olaraq nəzarət tədbirləri ilə əhatə ediləcəkdir;

6.1.5.4.3. maliyyə institutları tərəfindən maliyyə xidmətlərinin xüsusi həssas qrupların ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmasında ləngimələrin olması riski mövcuddur. Bu səbəbdən, maliyyə xidmətləri təminatçıları tərəfindən xüsusi həssas qruplara aid fiziki şəxslərin və bizneslərin maliyyə xidmətlərinə spesifik ehtiyaclarının effektiv şəkildə təmin edilə bilməsinin monitorinqinin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

7. DÖVLƏT PROQRAMININ MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİ

Dövlət Proqramında qeyd edilən tədbirlərin icrası ilə bağlı xərclər müvafiq illər üzrə Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsində aidiyyəti icraçı dövlət orqanları (qurumları) üçün nəzərdə tutulmuş vəsait, dövlət orqanlarının (qurumlarının)

büdcədən kənar vəsaiti, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının vəsaiti, yerli və xarici investisiyalar, kredit və qrantlar, hüquqi və fiziki şəxslərin ianələri, eləcə də qanunla nəzərdə tutulan digər mənbələr hesabına, habelə özəl sektorun vəsaiti və dövlət-özəl tərəfdaşlığı layihələri vasitəsilə maliyyələşdirilir.

**8. DÖVLƏT PROQRAMININ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNƏ DAİR
TƏDBİRLƏR PLANI**

Sıra №-si	Tədbirin adı	Əsas icraçı orqanlar (qurumlar) (fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun olaraq)	Digər icraçılar	İcra müddəti	Nəticə indikatorları		
					ilkin nəticələr	aralıq nəticələr	yekun nəticələr
8.1. Maliyyə xidməti kanallarının bütün iqtisadi rayonlarda mövcudluğunun təmin edilməsi							
8.1.1.	Maliyyə xidmətləri üzrə çeşidli çatdırılma kanallarının optimal səviyyəsinə dair metodologiyanın müəyyən edilməsi	Təvsiyə edilir: AMB	RİNN	2027– 2028	Maliyyə məhsul və xidmətləri üzrə çatdırılma kanallarının optimal səviyyəsinə (əhalinin sıxlığı və coğrafi amillər nəzərə alınmaqla) dair beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi	Araşdırma nəticələrinin sektor nümayəndələri ilə müzakirə edilməsi	Maliyyə xidməti üzrə fiziki çatdırılma kanallarının optimal səviyyəsinin ölçülməsi və monitorinqinə dair metodologiyanın təsdiq edilməsi və metodologiya əsasında maliyyə institutlarına tövsiyələrin hazırlanması

8.1.2.	AÖS-ün əhatə dairəsinin genişləndirilməsi	Təvsiyə edilir: AMB	İN	2027– 2029	Ödəniş xidməti təchizatçılarının rəqəmsal kanallarının AÖS-ə inteqrasiyası, habelə AÖS-dən istifadə üzrə optimal qiymət siyasətinin müəyyən olunması və AZQR kod ödənişləri üzrə qeydiyyat prosedurlarının təkmilləşdirilməsi	AÖS ilə bağlı məlumatlılığın artırılması, AÖS-dən istifadənin genişləndirilməsi	Ani ödənişlərin Milli Ödəniş Sisteminin əməliyyatlarında say çəkisinin 80 faizə çatdırılması (baza ili – 6,4 faiz)
8.1.3.	Təsərrüfat subyektləri tərəfindən nağdsız ödənişlərin qəbulu imkanlarının genişləndirilməsi	İN	Təvsiyə edilir: AMB, maliyyə institutları cəlb edilməklə	2027–2030	POS-terminalların qeydiyyat prosedurlarının təkmilləşdirilməsi	Nağdsız ödənişlərin stimullaşdırılması və regionlarda nağdsız ödəniş imkanlarının genişləndirilməsi	Aktiv istifadə edilən POS-terminalların payının 80 faizə çatdırılması, müştəriyə maneəsiz ödəniş seçiminin təqdim edilməsinə nəzarət çərçivəsinin formalaşdırılması
8.2. Fiziki şəxslərin və MKOB-ların ehtiyaclarına cavab verən maliyyə məhsul və xidmətlərinin genişləndirilməsi							

8.2.1.	Ölkədaxili və xarici pul köçürmələri üzrə imkanların genişləndirilməsi	Tövsiyə edilir: AMB	Ödəniş xidməti təchizatçıları cəlb edilməklə	2027– 2030	Bazar potensialının reallaşdırılmasını məhdudlaşdıran amillərin müəyyən edilməsi	Pul köçürmələri üzrə bazar potensialının reallaşdırılması və xərclərin azaldılması məqsədilə hüquqi və əməliyyat çərçivəsinin təkmilləşdirilməsi	Azı bir məhsulun xüsusi tənzimləmə rejimində test edilməsi
8.2.2.	Kiçik və orta həcmli yığımların maliyyə sektoruna cəlb edilməsi üçün əlverişli mühitin yaradılması	Tövsiyə edilir: AMB	İN, MN, ABA cəlb edilməklə	2027– 2028	Yığımların artmasını məhdudlaşdıran faktorların müəyyən edilməsi	Kiçik və orta həcmli yığımların artırılması üçün qabaqcıl yanaşmaların öyrənilməsi	Kiçik və orta həcmli yığımların artımını məhdudlaşdıran hüquqi çərçivə ilə bağlı amillərin aradan qaldırılması
8.2.3.	Xüsusi investisiya alətlərinin yaradılması yolu ilə kiçik miqyaslı investisiya imkanlarının inkişaf etdirilməsi	Tövsiyə edilir: AMB	BFB, İnvestisiya şirkətləri cəlb edilməklə	2027– 2030	Hüquqi çərçivənin müəyyən edilməsi	İnvestisiya fondlarının yaradılması imkanlarının qiymətləndirilməsi	Fərdi investitorlara yönəlmiş azı 1 investisiya fondunun fəaliyyətə başlaması
8.2.4.	Rəqəmsal broker platformalarının tətbiqinin təşviq	Tövsiyə edilir: AMB	İnvestisiya şirkətləri cəlb edilməklə	2027– 2029	Qabaqcıl Rəqəmsal Onlayn Broker Hesabları və	İnvestisiya şirkətləri tərəfindən platformaların	İnvestisiya şirkətlərinin 50 faizində

	edilməsi				Ticarət Platformalarının qiymətləndirilməsi və müvafiq strateji yanaşmanın təklif edilməsi	qarşılıqlı inteqrasiya edilməsi	investisiya alətlərinə rəqəmsal çıxışın mövcudluğu
8.2.5.	Bankların kapital bazarlarında birbaşa iştirakının təşviq edilməsi	Tövsiyə edilir: AMB	ABA və AKBA cəlb edilməklə	2027– 2028	Bankların müştərilərinə investisiya hesabları açmaq üçün hazırlıq səviyyəsinin qiymətləndirilməsi	Bankların müştərilərinə investisiya xidmətləri göstərmək üçün potensialının formalaşdırılması	Azı 3 bank tərəfindən investisiya xidmətlərinin göstərilməsi
8.2.6.	Sığorta xidmətlərinin çatdırılması üzrə sığorta agentləri şəbəkəsinin keyfiyyətinin və effektivliyinin artırılması	Tövsiyə edilir: AMB	ASA cəlb edilməklə	2027– 2028	Sığorta agentləri üzrə yenilənmiş lisenziyalaşdırma tələblərinin tətbiq edilməsi	Sığorta agentlərinin peşəkar bacarıqlarının gücləndirilməsi	Sığorta agentləri vasitəsilə satılan könüllü məhsulların həcmnin illik 10 faiz artırılması
8.2.7.	Bank–sığorta tərəfdaşlığı modelinin inkişaf etdirilməsi	Tövsiyə edilir: AMB	KTN, ASF, ABA və ASA cəlb edilməklə	2027– 2029	İstehlak kreditlərinin işsizlikdən sığortalanması ilə bağlı imkanların araşdırılması, kənd təsərrüfatı sığortası	Bank–sığorta əməkdaşlığı modelinin iki və daha çox sığorta növü üzrə genişləndirilməsi üçün normativ	Bank–sığorta kanalı vasitəsilə bağlanmış sığorta müqavilələrinin ümumi sayının illik 10 faiz artırılması

					məhsullarının digər maliyyə institutlarının məhsulları (bank və kredit təşkilatları) ilə əlaqələndirilməsi imkanlarının dəyərləndirilməsi	hüquqi bazanın formalaşdırılması	
8.2.8.	Sığorta məhsullarının çatdırılma kanallarının rəqəmsallaşdırılması	Tövsiyə edilir: AMB	ASA cəlb edilməklə	2027– 2029	Sığorta məhsullarının çatdırılma kanalları üzrə cari vəziyyətinin qiymətləndirilməsi, rəqəmsal çatdırma kanallarının istifadəsini məhdudlaşdıran amillərin müəyyən edilməsi	Sığorta xidmətlərinin rəqəmsal çatdırılması üzrə hüquqi çərçivənin təkmilləşdirilməsi, çoxkanallı satış kanallarının yaradılması və rəqəmsallaşmadan yaranan risklərin idarə edilməsi çərçivəsinin gücləndirilməsi	Çoxkanallı satış modelinin tətbiqinə başlanılması
8.2.9.	Açıq sığorta modelinin tətbiq edilməsi	Tövsiyə edilir: AMB	ASA cəlb edilməklə	2027— 2029	Maliyyə institutlarının modelin tətbiqinə hazırlıq səviyyəsinin	Müvafiq hüquqi bazanın formalaşdırılması	Sığorta şirkətlərinin azı 50 faizinin açıq sığorta modelini

					qiymətləndirilməsi	tətbiq etməsi	
8.2.10	Mikrosığorta bazarının yaradılması və inkişaf etdirilməsi	Tövsiyə edilir: AMB	ASA cəlb edilməklə	2028–2029	Mikrosığorta bazarının inkişaf potensialının qiymətləndirilməsi və stimullaşdırıcı tədbirlərin müəyyən edilməsi	Tənzimləmə və lisenziyalaşdırma üzrə tələblərin müəyyən edilməsi	Mikrosığorta modelinin tətbiqinə başlanılması
8.2.11	Könüllü sığorta növləri üzrə yığımların artırılması	Tövsiyə edilir: AMB	ASA cəlb edilməklə	2027–2029	Əsas zəifliklərin müəyyənləşdirilməsi, mütərəqqi beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi	Könüllü sığorta növləri üzrə əsas şərtlərin müəyyən edilməsi və təsdiq edilməsi	Könüllü sığorta üzrə yığımların illik 10 faiz artırılması
8.2.12	Tamamlayıcı könüllü tibbi sığorta mexanizminin yaradılması	Tövsiyə edilir: AMB SN, ƏƏSMN	ASA cəlb edilməklə	2027–2028	Tamamlayıcı könüllü tibbi sığortanın inkişafı üzrə maneələrin müəyyən edilməsi	Tamamlayıcı könüllü tibbi sığorta modelinə dair konsepsiyanın hazırlanması	Tamamlayıcı könüllü tibbi sığorta mexanizminin tətbiqinə başlanılması
8.2.13	İcbari sığorta növləri üzrə şəhadətnamə buraxılışının tam elektronlaşdırılmasının tamamlanması	Tövsiyə edilir: AMB RİNN	KTN, FHN, İN, İSB cəlb edilməklə	2027–2029	Hüquqi çərçivədəki boşluqların müəyyən edilməsi və aradan qaldırılması	Məlumatların inteqrasiya olunması üzrə müvafiq infrastrukturun qurulması	Bütün icbari sığorta növlərinə onlayn qaydada çıxış imkanının təmin edilməsi

8.2.14	Kənd təsərrüfatı sığortasının əhatə dairəsinin sığorta predmetləri və risklər üzrə genişləndirilməsi, həmçinin yeni sığorta predmetləri və risklər üzrə təkrarsığorta təminatının alınması imkanlarının dəyərləndirilməsi	KTN	MN, İN Tövsiyə edilir: AMB	2027– 2030	Sığortadan faydalananlar üzrə cari uyğunluq meyarlarının və kənd təsərrüfatı üzrə sığorta məhsullarına çıxışın təhlil edilməsi	Kənd təsərrüfatı sığortasının əhatə dairəsinin genişləndirilməsi üzrə təkliflərin hazırlanması	“Elektron kənd təsərrüfatı” informasiya sistemində (bundan sonra – EKTİS) qeydiyyatı olan və kənd təsərrüfatı ilə məşğul sahibkarlar (ailə kəndli təsərrüfatları) arasında sığortalanmış şəxslərin sayının 25 faiz artırılması
8.2.15	Kənd təsərrüfatı sığortası sahəsində innovativ yeniliklərin tətbiqi imkanlarını dəyərləndirməklə institusional potensialın gücləndirilməsi	KTN	Tövsiyə edilir: AMB MN	2027– 2030	Mövcud institusional çərçivənin diaqnostikasının aparılması	Potensialın artırılması üzrə təkliflərin hazırlanması	Kənd təsərrüfatı sığorta məhsullarını və xidmətlərini təmin edə bilən təkmil institusional çərçivənin tətbiq edilməsi
8.2.16	Kənd təsərrüfatı kreditləşməsi üzrə alternativ girov mexanizmlərinin	KTN	Tövsiyə edilir: AMB İN	2027– 2028	Müvafiq qanun layihəsinin, o cümlədən Azərbaycan	Müvafiq normativ hüquqi aktların qəbul edilməsi	Kənd təsərrüfatı kreditləşməsi üzrə alternativ girov mexanizmlərinin (anbar və məhsul

	tətbiqi				Respublikasının Mülki Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi ilə bağlı qanun layihəsinin hazırlanması və aidiyyəti orqanlarla (qurumlarla) razılaşdırılması		şəhadətnaməsi) tətbiq edilməsi
8.2.17	Maliyyə institutları tərəfindən anbar və məhsul şəhadətnaməsindən alternativ girov aləti kimi istifadənin təmin edilməsi	Tövsiyə edilir: AMB	İN, KTN, ABA cəlb edilməklə	2029–2030	Girov alətlərindən istifadə ilə bağlı hüquqi aktlarda dəyişikliklərin hazırlanması	Hüquqi aktlar üzrə dəyişikliklərin hüquqi qüvvəyə minməsi	Alternativ girov alətlərinin ən azı 3 maliyyə institutu tərəfindən istifadə edilməsi
8.2.18	Fermerlərin maliyyələşmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi	KTN	İN, Tövsiyə edilir: AMB	2027–2029	Kənd təsərrüfatı sahibkarlıq subyektinin EKTİS-də qeydiyyatı sahəsində problemlərin aradan qaldırılması ilə bağlı təkliflərin hazırlanması	Kənd təsərrüfatı fəaliyyəti olan bütün sahibkarlıq subyektlərinin EKTİS-də qeydiyyatının təmin edilməsi	EKTİS-də qeydiyyatı olan hər bir kənd təsərrüfatı sahibkarlıq subyektinin cari bank əməliyyatları və maliyyələşmə mexanizmləri ilə təmin edilməsi
8.2.19	Mikrokreditlərin nağd şəkildə	İN	Tövsiyə edilir: AMB	2027–2028	Mikrokreditlərin nağd şəkildə	Mikrokreditlərin nağd şəkildə	Mikrokredit borcalanların

	verilməsi imkanının yaradılması				verilməsinin məhdudlaşdırılması təsirlərinin qiymətləndirilməsi	verilməsi məqsədilə qanunvericilikdə dəyişiklik edilməsi	kreditləri nağd və nağdsız şəkildə əldə etmələri üçün seçim imkanının yaradılması
8.2.20	Maliyyə institutlarının və sahibkarların kənd təsərrüfatı məhsullarının real bazar qiymətləri barədə məlumatlarla təmin olunması	KTN	Tövsiyə edilir: AMB	2027– 2028	Kənd təsərrüfatı sektoru üzrə məlumatlara olan ehtiyacların müəyyən edilməsi	Məlumatların toplanılması və təhlilinin təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflərin hazırlanması	Ön azı ASF-nin sığorta təminatı təqdim etdiyi kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə cari və proqnoz məlumatların onlayn əldə olunmasının təmin edilməsi
8.2.21	Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı üzrə aqrotexniki xəritələrə və xərcərə dair məlumat bazasının hazırlanması, mütəmadi yenilənməsi və həmin bazaya onlayn çıxış imkanının təmin edilməsi	KTN		2027– 2029	Kənd təsərrüfatı sektoru üzrə zəruri iqtisadi və aqrotexniki məlumatların dairəsinin müəyyən edilməsi	Aqrotexniki xəritələrin və məlumat toplama üsullarının hazırlanması	Müxtəlif ərazilərin aqrotexnoloji xəritələrinin əlçatanlığının təmin edilməsi
8.2.22	“Mühasibat uçotu haqqında”	MN	İN	2027– 2028	Uçotun aparılmasında,	Uçot qaydalarının təkmilləşdirilməsi	Qəbul olunmuş standartlara

	Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq, MKOB-lar tərəfindən tətbiq olunan standartlar, uçotun aparılması qaydaları və qəbul edilən uçot siyasəti əsasında onlarda mühasibat uçotunun aparılmasının, hesabatlılığın, habelə maliyyə şəffaflığının təmin edilməsi				hesabatların tərtib edilməsində çatışmazlıqların müəyyən edilməsi, maliyyə şəffaflığının artırılması	üzrə işlərin görülməsi və sınaqdan keçirilməsi	uyğun mühasibat uçotunu apara və maliyyə hesabatlarını hazırlaya bilən MKOB-ların xüsusi çəkisinin hər il 15 faiz artırılması
8.2.23	İnformasiya asimmetriyasını aradan qaldırmaq və pul axınları əsaslı kreditləşməni artırmaq məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi yanında Maliyyə Elm-Tədris Mərkəzinin, peşəkar mühasib təşkilatlarının və	MN	Peşəkar mühasib təşkilatları cəlb edilməklə	2027–2029	MKOB-lar üçün ödənişsiz və ya aşağı xərclə mühasibat uçotu xidməti üzrə məsləhət xidmətləri göstərilməsinin qiymətləndirilməsi	Peşəkar mühasib təşkilatları və sahibkarlıq subyektləri tərəfindən MKOB-lara mühasibat uçotu xidmətlərinin göstərilməsi üçün təlim materiallarının hazırlanması	MKOB-ların münasib xərclə keyfiyyətli mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlılığı xidmətlərinə çıxışının yaxşılaşdırılması, pul axınlarına əsaslanan kreditləşmənin tətbiq edilməsi

	sahibkarlıq subyektlərinin MKOB-lara mühasibat uçotu xidmətləri göstərməyə həvəsləndirilməsi						
8.2.24	Elektron qaimələr və digər təşəbbüslər vasitəsilə aktiv əsaslı maliyyələşdirmənin təşviqi (maliyyə icarəsi, faktoring, invoys maliyyələşməsi)	Tövsiyə edilir: AMB	İN	2027– 2028	Faktoring və maliyyə icarəsindən aşağı istifadənin səbəblərinin təhlil edilməsi və həlli yolları ilə bağlı təkliflərin hazırlanması	Maliyyələşdirilmiş Qaimələrin Reyestrinin yaradılması	Aktiv əsaslı maliyyələşmənin həcmnin illik 10 faiz artması
8.2.25	Kənd təsərrüfatı müəssisələri üçün spesifik maliyyələşmə məhsullarının yaradılmasının dəstəklənməsi	Tövsiyə edilir: AMB	KTN, ABA və AMFA cəlb edilməklə	2027– 2028	Spesifik kənd təsərrüfatı kredit məhsullarına tələbin təhlil edilməsi və beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi	Mövcud qaydaların nəzərdən keçirilməsi və ehtiyac olduqda, onların təkmilləşdirilməsi	Azı 2 kredit təşkilatı tərəfindən spesifik kənd təsərrüfatı kredit məhsullarının hazırlanması və sınaqdan keçirilməsi
8.2.26	Kredit resurslarına çıxışı məhdud olan, lakin perspektivli layihələrə malik	İN, İKZF	Tövsiyə edilir: AMB	2027	Mövcud kredit zəmanət mexanizminin effektivliyinin	Kredit zəmanəti mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi üzrə hazırlanmış	Çevik kredit zəmanəti alətlərinin tətbiq edilməsi

	MKOB-ların kreditə çıxışını təmin etmək üçün kredit zəmanəti mexanizmlərinin effektivliyinin araşdırılması və təkmilləşdirilməsi				qiymətləndirilməsi	təkliflərin aidiyyəti qurumlarla razılaşdırılması və müvafiq normativ hüquqi aktların hazırlanması	
8.2.27	Yerli alternativ maliyyə institutlarının inkişafının təşviq edilməsi	İN, RİNN, Tövsiyə edilir: AMB		2027– 2030	Alternativ maliyyə təsisatlarına olan ehtiyacın öyrənilməsi	Alternativ maliyyə təsisatlarının yaradılması üzrə təkliflərin hazırlanması	Yeni alternativ maliyyə təsisatlarının fəaliyyət göstərməsi
8.2.28	Sahibkarlığın inkişafını dəstəkləmək məqsədilə startaplar, ilkin inkişaf mərhələsində olan sahibkarlıq subyektləri və böyümə hədəfli MKOB-lar üçün maliyyə mənbələrinə (borc və kapital) çıxış imkanının artırılması	RİNN, İN		2027– 2028	Startap və böyümə kapitalına tələbin qiymətləndirilməsi	Startaplar və inkişaf edən sahibkarlıq subyektləri üçün xüsusi maliyyə mexanizmlərinin təklif edilməsi	Startaplar, ilkin inkişaf mərhələsində olan sahibkarlıq subyektləri və böyümə hədəfli MKOB-lar üçün maliyyələşmə məhdudiyyətinin aradan qaldırılması
8.2.29	Borcalanların kreditə çıxışının asanlaşdırılması məqsədilə kreditə	Tövsiyə edilir: AMB	Sektor assosiasiyaları cəlb edilməklə	2027– 2028	Kredit müraciəti proseslərinin təhlili	Kredit müraciəti (istehlak və MKOB krediti üçün) üzrə vahid nümunələrin	Kredit təşkilatlarının azı 50 faizi tərəfindən istehlak və MKOB

	müraciət və kreditin əldə edilməsi prosesinin təhlili və optimallaşdırılması üzrə təkliflərin hazırlanması					hazırlanması və test edilməsi	kreditləri üzrə vahid nümunələrin tətbiqinə başlanılması
8.2.30	Kənd təsərrüfatı sahəsində fəaliyyət göstərən sahibkarların kreditləşməsi üzrə maliyyə institutları əməkdaşlarının, sahibkarların və sahibkarlıq subyektlərini özündə birləşdirən assosiasiyaların elmi və texniki biliklərinin, habelə praktiki bacarıqlarının artırılması	KTN	Tövsiyə edilir: AMB, ABA cəlb edilməklə	2027– 2030	Aqrar sahənin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı mövcud mexanizm və normativ hüquqi bazaya dair biliklərin qiymətləndirilməsi	Kompetensiya əsaslı təlimlərin keçirilməsi və maliyyə institutları arasında əməkdaşlıq modellərinin təklif olunması	Kənd təsərrüfatı sahəsində fəaliyyət göstərən sahibkarların kreditləşdirilməsi nə məsul əməkdaşların azı 50 faizinin müvafiq təlimlərdə iştirakının təmin edilməsi
8.2.31	İpoteka kreditlərinə çıxış və ipoteka kreditlərindən istifadənin genişləndirilməsi	Tövsiyə edilir: AMB	İKZF, MN, ABA cəlb edilməklə	2027– 2029	Mövcud ipoteka kreditləşməsi çərçivəsinin və alətlərinin qiymətləndirilməsi	Qiymətləndirmə nəticələri əsasında ipoteka alətlərinin effektivliyinin artırılması üzrə təkliflərin	İpoteka kreditləri portfelinin həcmninə baza ilinə (2025) nisbətən 15 faiz

						hazırlanması	artması
8.2.32	Az miqdarda nağd pula ehtiyacı olan fiziki şəxslər üçün qısamüddətli təcili kreditləşmə alətlərinin təşviq edilməsi	Tövsiyə edilir: AMB	ABA cəlb edilməklə	2027–2029	Qısamüddətli təcili kreditləşmə üzrə cari vəziyyətin təhlil edilməsi	Hüquqi çərçivənin nəzərdən keçirilməsi və ehtiyac olduqda, dəyişikliklərin hazırlanması	Kredit təşkilatları tərəfindən təcili maliyyə ehtiyacları üzrə məsuliyyətli kreditləşmə alətlərinin tətbiq edilməsi
8.2.33	Qadınlar üçün maliyyə məhsullarının təqdim edilməsinin və bu istiqamətdə bazar təhlilləri aparılmasının təşviqi edilməsi	Tövsiyə edilir: AMB	ABA, BFB və AKBA cəlb edilməklə	2027–2029	Maliyyə məhsulları üzrə qadınların ehtiyaclarına dair bazar təhlilləri aparılması	Qadınlara yönəlmiş maliyyə alətlərinin təşviqi məqsədilə hüquqi bazanın nəzərdən keçirilməsi	Azı 2 kredit təşkilatı tərəfindən qadın sahibkarlara yönəlmiş kredit məhsullarının təklif edilməsi; ən azı 1 gender istiqrazının tədavülə buraxılması
8.3. Müxtəlif maliyyə xidmətləri təchizatçılarının dəstəklənməsi və müasir maliyyə infrastrukturunun qurulması vasitəsilə maliyyə sektorunda effektivliyin və inklüzivliyin artırılması							
8.3.1.	Rəqəmsal identifikasiya və rəqəmsal profilin yaradılması	RİNN	Tövsiyə edilir: AMB	2027–2028	Mövcud rəqəmsal identifikasiya sisteminin diaqnostikası	Rəqəmsal profilin fəaliyyət çərçivəsinin müəyyən edilməsi, hüquqi çərçivənin	Bütün maliyyə təşkilatlarının (bank, BOKT, sığorta, investisiya şirkəti)

						formalaşdırılması	daxili sistemlərini elektron imza ilə əqdləşmələrə əlverişli hala gətirməsi
8.3.2.	Paylanmış elektron "Öz müştərini tanı" sisteminin tətbiq edilməsi	Tövsiyə edilir: AMB	Maliyyə institutları cəlb edilməklə	2027–2030	Paylanmış elektron "Öz müştərini tanı" sisteminin hüquqi çərçivəsinin formalaşdırılması	Paylanmış elektron "Öz müştərini tanı" sisteminin tətbiqi və müvafiq maarifləndirmə işlərinin aparılması	İlkin mərhələdə ən azı 5 maliyyə institutunun əhatə olunması ilə maliyyə təşkilatlarının Paylanmış elektron "Öz müştərini tanı" sisteminə sorğu əsasında mərhələli şəkildə qoşulması
8.3.3.	Fintexlər üçün hüquqi çərçivənin inkişaf etdirilməsi	Tövsiyə edilir: AMB		2027–2029	Rəqəmsal maliyyə xidmətlərindən istifadə üzrə hüquqi çərçivədə mövcud boşluqların və maneələrin müəyyən edilməsi	Maneələrin aradan qaldırılması məqsədilə qabaqcıl hüquqi çərçivənin formalaşdırılması	Ödəniş sektorunda fintex təşkilatlarının göstərə biləcəyi əlavə xidmətlərin sayının artırılması (baza ili – 5 xidmət)
8.3.4.	MKOB-ların, ailə kəndli təsərrüfatlarının və	İN	ƏƏSMN, KTN, RİNN,	2027–2030	Müvafiq hüquqi çərçivənin nəzərdən	Unikal identifikator sisteminin standartlaşdırılmas	MKOB-ların, ailə kəndli təsərrüfatlarının

	fermerlərin identifikasiyası üzrə hüquqi çərçivənin təkmilləşdirilməsi və mərkəzləşdirilmiş məlumat bazasının yaradılması		DSK Tövsiyə edilir: AMB		keçirilməsi və beynəlxalq təcrübə əsasında yenilənməsi	1 və bütün maliyyə institutları tərəfindən istifadə edilməsi	və fermerlərin mərkəzləşdirilmiş məlumat bazasının yaradılması (Elektron Hökumət İnformasiya Sistemi çərçivəsində), MKOB, ailə kəndli təsərrüfatı və fermer subyektlərinin azı 45 faizinə dair məlumatların mərkəzləşdirilmiş məlumat bazasında mövcudluğu
8.3.5.	Yerli kredit reytingi mexanizminin yaradılması	Tövsiyə edilir: AMB	ABA, AMFA, ASA və AKBA cəlb edilməklə	2027– 2030	Yerli kredit reytingi mexanizminin tətbiqi üzrə strateji yanaşmanın müəyyən edilməsi	Hüquqi çərçivənin yaradılması	Yerli kredit reytingi mexanizminin kredit təşkilatlarının tənzimlənməsi üzrə normativ xarakterli aktlara inteqrasiya

							edilməsi
8.4. Hüquqi və digər dövlət siyasətləri çərçivəsinin əhalinin və MKOB-ların maliyyə inklüzivliyinin artırılması məqsədləri ilə uzlaşdırılması							
8.4.1.	MKOB-lar, o cümlədən fərdi sahibkarlar üçün hesabların (yerində və məsafədən) açılması ilə bağlı qaydaların optimallaşdırılması	Tövsiyə edilir: AMB		2027– 2028	Hesabların açılması üzrə mövcud məhdudiyyətlərin müəyyən edilməsi	Ehtiyac olduqda, hüquqi aktlarda dəyişikliklər üzrə təkliflərin hazırlanması	Hesabların açılması üzrə sadələşdirilmiş qayda və prosedurların mövcudluğunun təmin edilməsi
8.4.2.	Rəqabəti stimullaşdırmaq və fintex təşkilatları tərəfindən yeni maliyyə xidmətlərinin inkişafına imkan yaratmaq məqsədilə açıq bankçılığın funksionallığının genişləndirilməsi	Tövsiyə edilir: AMB		2027– 2028	Açıq bankçılıq ekosisteminə yeni iştirakçıların cəlb olunması ilə ekosistemin genişləndirilməsi	Açıq bankçılığın funksionallığının genişləndirilməsi	Bankların 70 faizinin funksionallığı genişləndirilmiş açıq bankçılığa qoşulması
8.4.3.	Fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən valyuta köçürmələrinin aparılması qaydalarının və	Tövsiyə edilir: AMB	Sektor assosiasiyaları cəlb edilməklə	2027– 2029	Mövcud çətinliklərin müəyyən edilməsi	Çətinliklərin aradan qaldırılması məqsədilə qabaqcıl təcrübələrin öyrənilməsi	Ehtiyac olarsa, çətinliklərin aradan qaldırılması məqsədilə qaydalarda və

	prosedurlarının optimallaşdırılması						prosedurlarda dəyişikliklərin hazırlanması
8.4.4.	Faktoring və invoys maliyyələşməsinin inkişafının stimullaşdırılması məqsədilə hüquqi çərçivənin təkmilləşdirilməsi	Tövsiyə edilir: AMB İN	RİNN	2027– 2028	Hüquqi çərçivənin diaqnostikası	Faktoring və invoys maliyyələşməsinin inkişafını dəstəkləyən hüquqi çərçivənin yaradılması	Faktoring və invoys maliyyələşməsi əməliyyatlarının ümumi həcmünün illik 10 faiz artması
8.4.5.	Girovun realizasiyası mexanizmləri üzrə hüquqi çərçivənin təkmilləşdirilməsi	ƏN Tövsiyə edilir: MHŞ	İN, MN Tövsiyə edilir: AMB, ABA cəlb edilməklə	2027– 2029	Cari vəziyyətin diaqnostikası	Müvafiq təkliflərin hazırlanması	Girovun realizasiyası üzrə müddət və xərclərin optimal səviyyəsinin təmin edilməsi
8.4.6.	Problemlı aktivlərin satışı üzrə əlverişli ekosistemin formalaşdırılması	Tövsiyə edilir: AMB	RİNN	2027– 2028	Problemlı aktivlərin satışını məhdudlaşdıran amillərin nəzərdən keçirilməsi və onların təkmilləşdirilməsi üzrə, habelə problemlı aktivlərin idarə edilməsi üzrə ixtisaslaşmış	Normativ hüquqi aktlarda dəyişiklik edilməsi	Problemlı aktivlərin satışını məhdudlaşdıran fərdi məlumatların qorunması ilə bağlı amillərin aradan qaldırılması, problemlı aktivlərin satışı üzrə effektiv

					maliyyə institutlarının yaradılmasına dair təkliflərin hazırlanması		mexanizmlərin tətbiqinə başlanılması
8.4.7.	Alternativ maliyyə məhsullarının və xidmətlərinin təhlili və seçilmiş istiqamətlər üzrə hüquqi çərçivənin formalaşdırılması	Tövsiyə edilir: AMB	İN	2027–2030	Alternativ maliyyə üzrə texniki-iqtisadi əsaslandırmanın aparılması və konsepsiya sənədinin hazırlanması	Normativ hüquqi aktların təkmilləşdirilməsinə dair layihənin hazırlanması	Azı 2 bank tərəfindən alternativ bankçılıq pəncərəsi modeli əsasında maliyyə xidmətlərinin göstərilməsi
8.4.8.	Maliyyə sektorunun tənzimlənməsi üzrə normativ xarakterli aktların maliyyə inklüzivliyinə təsirinin qiymətləndirilməsi mexanizminin yaradılması	Tövsiyə edilir: AMB		2027–2028	Normativ xarakterli aktların maliyyə inklüzivliyinə təsirinin qiymətləndirilməsi üzrə metodologiyanın hazırlanması	Metodologiya əsasında normativ xarakterli aktların maliyyə inklüzivliyinə təsirinin qiymətləndirilməsi	Yeni normativ xarakterli aktların maliyyə inklüzivliyinə təsirinin qiymətləndirilməsi çərçivəsinin tətbiq edilməsi
8.4.9.	İstehlakçılara əməkhaqlarının ödənilməsində banklar arasından seçim etmək imkanının təmin olunması	MN	AİBND	2027–2030	İstehlakçılara əməkhaqlarının ödənilməsi sahəsində mütərəqqi beynəlxalq təcrübələrin	İstehlakçılara əməkhaqlarının ödənilməsində banklar arasından seçim etmək imkanının yaradılması ilə	İstehlakçılara əməkhaqları üzrə maliyyə xidməti təchizatçıları arasından seçim etmək hüququndan

					araşdırılması və məqbul yanaşmaların müəyyən edilməsi	bağlı normativ hüquqi aktların təkmilləşdirilməsi	istifadənin təmin edilməsi
8.4.10	Milli Ödəniş Sistemi komponentlərinin funksional imkanlarının genişləndirilməsi yolu ilə əlçatanlığın artırılması	Tövsiyə edilir: AMB	ABA və AzFİNA cəlb edilməklə	2027–2028	Bazar tələblərinə uyğunluğun təhlil edilməsi	Ani ödənişlərin əhatə dairəsinin genişləndirilməsi üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi	Nağdsız əməliyyatların adambaşına düşən illik sayının 300 ədədə çatması (baza ili – 228 ədəd)
8.4.11	Mövcud dövlət dəstək mexanizmlərinin effektivliyinin qiymətləndirilməsi və konsolidasiyası üzrə təkliflərin hazırlanması	İN, MN	KTN, İKZF Tövsiyə edilir: AMB	2027–2028	Mövcud dövlət dəstək mexanizmlərinin effektivliyinin qiymətləndirilməsi	Dövlət dəstək mexanizmlərinin vahid institusional çətir altında birləşdirilməsi üzrə təkliflərin hazırlanması	Effektiv dövlət dəstək mexanizminin formalaşdırılması
8.4.12	Aidiyyəti dövlət fondlarının (Azərbaycan Biznesinin İnkişafı Fondu, İpoteka və Kredit Zəmanət Fondu), Aqrar Kredit və İnkişaf	İN	KTN, İKZF Tövsiyə edilir: AMB	2028–2029	Dövlət fondlarının (Azərbaycan Biznesinin İnkişafı Fondu, İpoteka və Kredit Zəmanət Fondu) və Aqrar Kredit və İnkişaf Agentliyinin cari	Kreditləşmənin təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflərin verilməsi	Kreditləşmə üzrə effektiv maliyyə dəstəyi mexanizminin formalaşdırılması

	Agentliyinin və müvəkkil kredit təşkilatlarının fəaliyyətində təkrarçılığın aradan qaldırılması və digər təkmilləşdirmələr vasitəsilə MKOB-ların maliyyələşməsi müddəti və xərcinin azaldılması				kreditləşmə prosedurlarının təhlil edilməsi		
8.4.13	MKOB-ların bütün seqmentlərinin maliyyəyə bərabər çıxışının təmin edilməsi, həmçinin potensial bazar uğursuzluqlarının və maliyyə resurslarının təklifi ilə bağlı məhdudiyətlərin aradan qaldırılması üçün mexanizmlərin müəyyənləşdirilməsi	İN	KTN, İKZF Təvsiyə edilir: AMB	2027– 2028	Bazar uğursuzluqları və maliyyələşmədə boşluqların müəyyən edilməsi üzrə metodologiyanın hazırlanması	Metodologiya əsasında MKOB-ların bütün seqmentləri üzrə diaqnostikanın aparılması	MKOB-lar üzrə bazar uğursuzluqları və maliyyə çatışmazlığının aradan qaldırılması üzrə mexanizmlərin tətbiq edilməsi
8.4.14	MKOB-ların maliyyəyə çıxışının yaxşılaşdırılması	İN	KTN, İKZF Təvsiyə edilir: AMB	2027– 2028	Subsidiyaların kredit bazarına və maliyyə	Subsidiyaların effektivliyinin artırılması üzrə	Faiz subsidiyaları ilə verilmiş kreditlərin

	məqsədlə faiz subsidiyalarından effektiv istifadə edilməsi				institutlarının fəaliyyətinə təsirlərinin təhlil edilməsi	təkliflərin verilməsi	məbləğinin illik 20 faiz artması
8.4.15	MKOB-ların müvəkkil kredit təşkilatları ilə əlaqə yaratması və güzəştli mexanizmlərə müraciət etməsinə imkan verən platformanın yaradılması	İN	KTN, İKZF Təvsiyə edilir: AMB	2027– 2028	Maliyyələşmənin çevikliyinin artırılması xidməti üzrə uğurlu modellərin öyrənilməsi	Vahid platformanın prototipinin hazırlanması	Bütün dövlət maliyyə dəstəyi proqramlarını birləşdirən platformanın istifadəyə verilməsi
8.4.16	Dayanıqlı mikromaliyyə modelinin müəyyən edilməsi və həyata keçirilməsi	Təvsiyə edilir: AMB	AMFA və ABA cəlb edilməklə	2027– 2028	Mikromaliyyə təşkilatları üzrə hüquqi infrastrukturun formalaşdırılması	Mikromaliyyə təşkilatlarının dövlət dəstək mexanizmlərində iştirakı ilə bağlı çərçivənin müəyyənləşdirilməsi	Mikromaliyyə təşkilatı meyarlarına uyğun ən azı 2 kredit təşkilatının fəaliyyət göstərməsi
8.4.17	Mikromaliyyə kreditlərinin sekyuritizasiyası və milli valyutada istiqraz kimi buraxılmasının mümkünlüyünün	Təvsiyə edilir: AMB	ABA və AMFA cəlb edilməklə	2027– 2029	Sekyuritizasiya mexanizminin yaradılması imkanının öyrənilməsi	Sekyuritizasiya və milli valyutada istiqraz buraxılmasının mümkünlüyünə dair təkliflərin hazırlanması	Sekyuritizasiya və milli valyutada istiqraz buraxılmasının mümkünlüyünə dair strateji qərar qəbul edilməsi

	araşdırılması						
8.4.18	Mikromaliyyə təşkilatlarının yerli maliyyə resurslarına çıxışının artırılması məqsədilə effektiv kredit zəmanəti sisteminin yaradılması	İN	İKZF Təvsiyə edilir: AMB	2028	Mövcud sistemin təhlili	Effektiv kredit zəmanət mexanizminin hazırlanması	Mikromaliyyənin xüsusiyyətlərinə adaptasiya edilmiş kredit zəmanət mexanizminin tətbiq edilməsi
8.5. Fiziki şəxslərin və MKOB-ların maliyyə xidmətlərindən məlumatlı və təhlükəsiz şəkildə istifadəsi üçün imkanlar yaradılması							
8.5.1.	Maliyyə savadlılığı təşəbbüslərinin effektiv koordinasiya sisteminin yaradılması	Təvsiyə edilir: AMB	ABA, ASA, AKBA və AMFA cəlb edilməklə	2027–2030	Maliyyə institutlarının arasında koordinasiya çərçivəsinin formalaşdırılması	Maliyyə savadlılığının artırılması ilə bağlı illik fəaliyyət planlarının hazırlanması	Fəaliyyət planlarının monitorinq çərçivəsinin formalaşdırılması
8.5.2.	Fiziki şəxslər və MKOB-lar üçün əsas maliyyə kompetensiyalarının müəyyənləşdirilməsi və təlim materiallarının hazırlanması	Təvsiyə edilir: AMB	İN, Tədqiqat institutları cəlb edilməklə	2027–2028	Fiziki şəxslər və MKOB-lar üçün əsas maliyyə kompetensiyalarının müəyyənləşdirilməsi	Müəyyən edilmiş kompetensiyalar üzrə təlim materiallarının hazırlanması	Hazırlanmış təlim materiallarının maarifləndirmə proqramlarına inteqrasiya edilməsi
8.5.3.	Maliyyə savadlılığının ümumi təhsil	ETN	Tabeliyində ali təhsil müəssisəsi	2029	Maliyyə savadlılığı üzrə əsas kompetensiyaların	Təhsil müəssisələrində pilot qaydada	Maliyyə təhsilinin təhsil müəssisələrində

	müəssisələrində dərscənkənar məşğələlər, ali təhsil müəssisələrində seçmə fənlər çərçivəsində tədrisinin təşkil edilməsi		olan dövlət orqanları (qurumları)		müəyyən edilməsi	dərslərin təşkil edilməsi	tədrisinin əhatə dairəsinin genişlənməsi
8.5.4.	İşəgötürənlər tərəfindən işçilərin yerində maliyyə təhsili proqramları ilə təmin edilməsi və onların maliyyə xidmətlərindən istifadəyə təşviq edilməsi	Tövsiyə edilir: AMB ƏƏSMN	Sektor assosiasiyaları və ASK cəlb edilməklə	2028	İşəgötürənlər vasitəsilə maliyyə təhsilinin verilməsi imkanlarının öyrənilməsi	İş yerində maliyyə təhsili proqramlarının hazırlanması	İşçilərin ən az 20 faizinin hazırlanmış təhsil proqramlarından yararlanması
8.5.5.	Maliyyə institutlarının müştərilərlə kommunikasiya zamanı onların maarifləndirilməsinin (satışyönümlü olmayan maliyyə məhsulları və xidmətləri haqqında	Tövsiyə edilir: AMB	Sektor assosiasiyaları cəlb edilməklə	2027– 2028	Müştərilərin maliyyə institutu ilə təması zamanı maarifləndirmə imkanlarının qiymətləndirilməsi	Maliyyə institutlarının müştərilərlə kommunikasiyaya məsul əməkdaşları üçün maliyyə savadlılığının artırılması üzrə təlim tələblərinin müəyyənləşdirilmə	Ön ofis əməkdaşlarının ən az 50 faizinin təlimdən keçməsi və müştərilərlə maliyyə maarifləndirmə işinin aparılması

	qərəzsiz şəkildə müvafiq məlumatların təqdim olunması) təşviq edilməsi					si	
8.5.6.	Sığorta ilə bağlı maarifləndirmə tədbirlərinin həyata keçirilməsi	Tövsiyə edilir: AMB	ETN, SN (sığorta məlumatlarının artırılması üzrə müştərək qaydada maarifləndirmə tədbirlərinin həyata keçirilməsinə münasibətdə), ASA cəlb edilməklə	2027–2030	Əhalinin sığorta məlumatlılığının və savadlılığının sorğu vasitəsilə qiymətləndirilməsi, sorğu nəticələrinə əsasən, maarifləndirmənin tələb olunduğu istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsi	Müəyyənləşdirilmiş istiqamətlər üzrə maarifləndirmə proqramlarının hazırlanması	Əhalinin sığorta məlumatlılığının sorğu vasitəsilə qiymətləndirilməsi və bu istiqamətdə ən az 10 faiz artıma nail olunması
8.5.7.	MKOB-ların sığorta ehtiyaclarının müəyyən edilməsinə kömək məqsədilə risklərin qiymətləndirilməsi üçün müvafiq alətin hazırlanmasının təşviq olunması	İN	Tövsiyə edilir: AMB, ASA və ABA cəlb edilməklə	2027–2028	MKOB-ların üzləşdiyi risklərin müəyyən edilməsi və ümumiləşdirilməsi	Risklərin qiymətləndirilməsi üzrə onlayn və mobil proqramların hazırlanması	MKOB-ların sığortanın faydaları haqqında məlumatlılığının artması

8.5.8.	İctimaiyyət üçün effektiv maliyyə savadlılığı təcrübələrinin müəyyənləşdirilməsi	Tövsiyə edilir: AMB	Sektor assosiasiyaları cəlb edilməklə	Mütəma di	Mediada maliyyə savadlılığı ilə bağlı fəaliyyətin diaqnostikası	Media nümayəndələri üçün təlim proqramlarının təşkil edilməsi	Ən az 100 media nümayəndəsinin təlim proqramlarına cəlb edilməsi
8.5.9.	Maliyyə bazarlarında istehlakçıların hüquqlarının qorunması qaydalarının hazırlanması	Tövsiyə edilir: AMB	AİBND A	2027– 2028	Qabaqcıl təcrübənin araşdırılması	Maliyyə bazarlarında istehlakçıların hüquqlarının qorunması üzrə diaqnostikanın aparılması	Maliyyə bazarlarında istehlakçıların hüquqlarının qorunması üzrə qaydaların hazırlanması
8.5.10	Maliyyə bazarlarında istehlakçıların hüquqlarının qorunması üzrə nəzarət mexanizminin qurulması	Tövsiyə edilir: AMB		2027– 2028	Beynəlxalq təcrübənin araşdırılması və təkliflərin hazırlanması	Maliyyə bazarlarında istehlakçıların hüquqlarının qorunması üzrə nəzarət sisteminin metodoloji çərçivəsinin hazırlanması	Nəzarət çərçivəsinin tətbiq edilməsi
8.5.11	Maliyyə institutlarında şikayətlərin idarə olunması üzrə effektiv daxili elektron sistemin	Tövsiyə edilir: AMB	ABA və ASA cəlb edilməklə	2027– 2028	Müvafiq beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi	Maliyyə institutlarında müvafiq sistemin qurulması üzrə təkliflərin verilməsi	Maliyyə institutlarında şikayətlərin idarə olunması sisteminin mövcudluğunun

	qurulmasının təşviq edilməsi						təmin edilməsi
8.5.12	Maliyyə xidmətlərində mübahisələrin alternativ (məhkəməyədək) həlli imkanlarının genişləndirilməsi	Tövsiyə edilir: AMB	Tövsiyə edilir: MŞ	2027– 2029	Mübahisələrin alternativ həlli üzrə mövcud vəziyyətin təhlili və çatışmazlıqların müəyyən edilməsi	Mübahisələrin alternativ həlli imkanlarının genişləndirilməsi üzrə təkliflərin hazırlanması	Alternativ həll mexanizmi vasitəsilə baxılan maliyyə mübahisələrinin sayının baza ilinə münasibətdə 20 faiz artırılması
8.5.13	Maliyyə institutları üçün məsuliyyətli kreditləşmə proqramının tətbiq edilməsi	Tövsiyə edilir: AMB	Sektor assosiasiyaları cəlb edilməklə	2027– 2028	Məsuliyyətli kreditləşmə ilə bağlı beynəlxalq standartların öyrənilməsi	Ehtiyac olduqda, normativ xarakterli aktların təkmilləşdirilməsi	Məsuliyyətli kreditləşmə prinsiplərinə uyğunlaşdırılmış kreditləşmənin təmin edilməsi
8.5.14	İstehlakçılara maliyyə xidmətlərindən istifadə ilə bağlı potensial riskləri müəyyən etməkdə və yanlış qərarların (koqnitiv qərəz, irrasional qərar və s.) nəticələrinin aradan qaldırılmasında dəstək göstərilməsi	Tövsiyə edilir: AMB		2027– 2028	Maliyyə xidmətləri ilə bağlı risklər və təhlükələrin açıqlanması ilə bağlı qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsi	Normativ xarakterli aktlarda dəyişikliklər edilməsi	İstehlakçılara maliyyə xidmətlərindən istifadə zamanı potensial risklərin açıqlanması
8.5.15	Maliyyə	Tövsiyə edilir:	İN, sektor	2028–	Müvafiq	Yanlışı	Maliyyə

.	institutlarının yanlış davranışlarının potensial riskləri və mənfi nəticələrinin aradan qaldırılması məqsədilə maraqlı tərəflərlə əməkdaşlığın genişləndirilməsi	AMB	assosiasiyaları və tədqiqat institutları cəlb edilməklə	2029	assosiasiyalar tərəfindən yanlış davranışların potensial risklərinin qiymətləndirilməsi	davranışların potensial risklərinin mitiqasiyası üzrə metodologiyanın hazırlanması	institutları tərəfindən yanlış davranışlara dair şikayətlərin 20 faiz azalması
8.5.16	Əlilliyi olan şəxslərə ehtiyaclarına uyğun maliyyə xidmətlərindən istifadə etməyə imkan verən müvafiq texnoloji həllərin hazırlanması	Tövsiyə edilir: AMB	ƏƏSMN, Maliyyə institutları cəlb edilməklə	2027– 2028	Əlilliyi olan şəxslərin ehtiyaclarına uyğun maliyyə xidmətlərindən istifadədə çətinliklərin müəyyənləşdirilməsi	Normativ xarakterli aktların təkmilləşdirilməsi	Əlilliyi olan şəxslər üçün mobil və onlayn həllərin əlçatan olmasının təmin edilməsi
8.5.17	Əlilliyi olan şəxslərin maliyyə institutlarında lazımi səviyyədə xidmətlə təmin edilməsi üçün işçi heyətinə zəruri olan bacarıqların inkişaf etdirilməsi istiqamətində təlimlər keçirilməsi	Tövsiyə edilir: AMB	Maliyyə institutları cəlb edilməklə	2027– 2030	Təlim modullarının hazırlanması	Təlimlərin keçirilməsi	Ön ofis işçilərinin ən azı 10 faizinin təlimlərə cəlb edilməsi
8.5.18	Əlilliyi olan şəxslərin	Tövsiyə edilir:	ƏƏSMN,	2027	Qərəz və	Hüquqi maneələrin	Əlilliyi olan

.	hüquqi çərçivədə hüquqlarının tanınmasının və lazımi şəkildə qorunmasının təmin edilməsi	AMB	Sektor assosiasiyaları cəlb edilməklə		hüquqlara etinasız yanaşma baxımından hüquqi çərçivənin qiymətləndirilməsi	aradan qaldırılması	şəxslərin hüquqlarının pozulması ilə bağlı şikayətlərin 20 faiz azaldılması
8.5.19	Yaşlı əhalinin maliyyə savadlılığının və rəqəmsal bacarıqlarının artırılması istiqamətində işlər görülməsi	Tövsiyə edilir: AMB ƏƏSMN	RİNN, Maliyyə institutları cəlb edilməklə	Mütəmədi	Yaşlı əhalinin maliyyə savadlılığının qiymətləndirilməsi	Vəsaitlərin idarə edilməsi və rəqəmsal bacarıqlar üzrə təlim proqramlarının hazırlanması	Təlim proqramlarının təşkil edilməsi
8.5.20	Yaşlı əhalinin ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış məhsul və xidmətlərin yaradılmasının təşviq edilməsi	Tövsiyə edilir: AMB	Maliyyə institutları cəlb edilməklə	2027–2030	Mövcud vəziyyətin təhlili	Hüquqi çərçivənin nəzərdən keçirilməsi və ehtiyac olduqda dəyişikliklərin hazırlanması	Yaşlı əhalinin ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış kredit məhsulunun ən azı iki kredit təşkilatı tərəfindən təklif olunması
8.5.21	Yaşlı əhalinin maliyyə xidmətlərindən istifadə zamanı sui-istifadə və fırıldaqçılıq	Tövsiyə edilir: AMB	Maliyyə institutları cəlb edilməklə	2027–2029	Sui-istifadə və fırıldaqçılıq hallarının müəyyənləşdirilməsi	Sui-istifadənin və ya fırıldaqçılığın qarşısının alınması məqsədilə tədbirlərin hazırlanması	Sui-istifadə və fırıldaqçılıq halları ilə bağlı şikayətlərin ən azı 20 faiz azaldılması

	hallarından qorunması						
8.5.22	Əcnəbilərin, vətəndaşlığı olmayan şəxslərin, qaçqınların və qaçqın statusunun əldə olunması; üçün müraciət etmiş şəxslərin müvafiq maliyyə xidmətlərinə çıxışlarının optimallaşdırılması və bu istiqamətdə məlumatlandırma tədbirlərinin icra edilməsi	Tövsiyə edilir: AMB	DMX, ABA, ASA və AMFA cəlb edilməklə	2027– 2029	Maliyyə xidmətlərinə əlçatanlıqla bağlı çətinliklərin müəyyənləşdirilməsi	Hüquqi çərçivəsinin təkmilləşdirilməsi və maarifləndirmə tədbirlərinin təşkil edilməsi	Sorğu nəticələrinə əsasən ən azı 50 faiz məlumatlılığın təmin edilməsi

AKRONİMLƏR

- ABA** – Azərbaycan Banklar Assosiasiyası
- AİBND** – Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Agentliyi
- AKBA** – Azərbaycan Kapital Bazarları Assosiasiyası
- AMB** – Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı
- AMFA** – Azərbaycan Mikromaliyyə Assosiasiyası
- ASA** – Azərbaycan Sığortaçılar Assosiasiyası
- ASF** – Aqrar Sığorta Fondu
- ASK** – Sahibkarlar (İşəgötürənlər) Təşkilatları Milli Konfederasiyası
- AzFİNA** – Azərbaycan Fintex Assosiasiyası
- BFB** – Bakı Fond Birjası
- DMX** – Azərbaycan Respublikasının Dövlət Miqrasiya Xidməti
- DSK** – Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi
- ETN** – Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyi
- ƏƏSMN** – Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi
- ƏN** – Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi
- FHN** – Azərbaycan Respublikasının Fövqəladə Hallar Nazirliyi
- İKZF** – Azərbaycan Respublikasının İpoteka və Kredit Zəmanət Fondu
- İSB** – İcbari Sığorta Bürosu
- İN** – Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi
- KTN** – Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi
- MHŞ** – Məhkəmə-Hüquq Şurası
- MN** – Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi
- MŞ** – Mediasiya Şurası
- RİNN** – Azərbaycan Respublikasının Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi
- SN** – Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi